

Opinnäytetyö (AMK)

Sosiaali-alan koulutusohjelma

Lapsi- nuoriso- ja perhetyö

2016

Anne-Maria Manninen

LAPSEN OSALLISUUS PÄIVÄKODISSA

– opas varhaiskasvattajille

Anne-Maria Manninen

LAPSEN OSALLISUUS PÄIVÄKODISSA

- Opas varhaiskasvattajille

Lapsen osallisuus ja sen kehittäminen ovat ajankohtaisia aiheita tämän päivän suomalaisessa varhaiskasvatuksessa. Uusi varhaiskasvatustaki (2015) ja esiopetuksen perusteet (2014) korostavat lapsen osallisuutta, aktiivista toimijuutta sekä mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Varhaiskasvatuksessa työskentelevien kasvattajien tehtävänä onkin löytää keinoja lapsen osallisuuden mahdollistamiseksi päiväkodin toimintakulttuurissa.

Tämä toiminnallisen opinnäytetyön raportti kuvaa kehittämishanketta, joka toteutettiin Lohjalla, Roution päiväkodin Peukaloisten ryhmässä. Toimijoina olivat ryhmän kasvattajatiimi sekä sen 3-5 vuotiaat lapset. Kehittämishankkeen tavoitteena oli lisätä päiväkodissa tietoisuutta lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta, sekä kehittää yhdessä Peukaloisten kasvattajatiimin kanssa lapsen osallisuutta tukevaa toimintaa. Kehittämistehtävänä oli koota prosessin aikana tietopaketti lapsen osallisuudesta päiväkodin muiden ryhmien ja kasvattajien käyttöön.

Kehittämishanke toteutettiin syyskuun 2015 ja maaliskuun 2016 aikana. Tavoitteiden saavuttamiseksi toimijat perehtyivät lapsen osallisuuden määritelmiin ja keskeisiin käsitteisiin. Tietoperustaan tutustumisen jälkeen suunniteltiin toimintaan lapsen osallisuutta tukevia elementtejä, jotka olivat leikinvalintataulun muokkaus osallisuutta tukevamaksi ja lastenkokousten järjestäminen. Keskeisinä kehittämis- ja tiedonhankintamenetelminä olivat dialogiset keskustelut ja tiimipalaverit, osallistava havainnointi, toiminnan valokuvaus ja kehittämispäiväkirja.

Hankkeen produktina valmistui 18-sivuinen: Lapsen osallisuus päiväkodissa – Opas varhaiskasvattajille. Opas sisälsi tiivistetyn teoriaosuuden lisäksi kuvauksen Peukaloisten ryhmässä toteutuneesta kehittämisen prosessista.

Päiväkodin kasvattajat arvioivat oppaan erittäin ajankohtaiseksi ja kiinnostavaksi. Teoriaa ja konkretiaa oli sopivassa suhteessa ja oppaassa olevat konkreettiset esimerkit antoivat selvän kuvan osallisuuden kehittämisen mahdollisuuksista.

ASIASANAT:

Lapsen osallisuus, lapsilähtöisyys, toimijuus, kehittämishanke

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree programme of social services / Child-, youth- and familywork

April 2016 | 45+31

Instructor Heli Virjonen

Anne-Maria Manninen

CHILD PARTICIPATION IN KINDERGARTEN

- A guidebook to the early childhood educators

The participation of children and its development is a current subject in Finnish early childhood education today. The new early education law (2015) and the Basics of the pre-school education (2014) accents children's participation, active agency and the child's possibility to influence matters concerning to themselves. The early childhood educator's duty is to find ways to make children's participation possible in the early childhood education and culture.

This report of the functional thesis describes the development project, which was operated in kindergarten Routio, Lohja. As actors were the educators of team Peukalainen and the children of the group age 3-5. The goal of this development project was to increase awareness of children's participation and how to support it, and to develop together with the educator's activities to support children's participation. The development task during the project was to collect an information pack for educators and other groups to use.

The development project implemented between September 2015 and March 2016. To achieve the goals actors orientated in to the definitions of participation and its central concepts. After becoming familiar with the basic knowledge, the actors planned elements to increase children's participation, which were editing the play-board and children's meetings. The main methods of development were dialog discourses and team meetings, participatory observation, photography and the development diary.

As a product of this development project became 18-paged: Child participation in kindergarten – A guidebook to the early childhood educators. The guidebook contains compressed theory part and a short representation of the development process.

The educators of the kindergarten valued the guidebook very current and interesting. The theory and concreteness was suitably presented and the concrete examples gave a clear picture of possibilities to develop children's participation.

KEYWORDS:

Child participation, child - oriented early education, children's agency, development project

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 KEHITTÄMISHANKKEN LÄHTÖKOHDAT	8
2.1 Kehittämisen taustat ja toimeksiantaja	8
2.2 Kehittämishankkeen toimijat	9
2.3 Kehittämisen tavoitteet ja kehittämistehtävä	9
3 NÄKÖKULMIA LAPSEN OSALLISUUTEEN	11
3.1 Yhteiskunnallinen näkökulma	11
3.2 Osallisuuden pedagogiikka	12
3.3 Ammatillisen kehittymisen näkökulma	13
4 OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSEN KONTEKSTISSA	15
4.1 Osallisuus päiväkodissa	15
4.2 Lapsilähtöisyys ja aikuisjohtoisuus	17
4.3 Lapsen toimijuus	18
5 OSALLISUUTTA LISÄÄVÄT KEINOT	20
5.1 Keinoista sopiminen tiimissä	20
5.2 Leikinvalintataulu osallisuutta edistämässä	20
5.3 Lastenkokoukset	21
6 KEHITTÄMISHANKKEEN MENETELMÄT JA DOKUMENTOINTI	23
6.1 Kehittämismenetelmät	23
6.2 Tiedonhankintamenetelmät	24
6.3 Dokumentointi ja aineiston hyödyntäminen	24
7 KEHITTÄMISHANKKEEN AIKATAULU JA TOTEUTUMINEN	26
7.1 Kehittämishankkeen kulku	26
7.2 Kehittämishankkeen aloittaminen ja suunnittelu	28
7.3 Toiminnan toteuttaminen	30
7.4 Arviointi- ja viimeistelyvaihe	34
7.5 Tuotos	34
8 ARVIOINTI JA POHDINTA	36

8.1 Tuotoksen arviointi	36
8.2 Työskentelyn arviointi	37
8.3 Ammatillinen arviointi ja pohdinta	40

LÄHTEET	43
----------------	-----------

LIITTEET

- Liite 1. Tutkimuslupa-pyyntö
- Liite 2. Tutkimuslupa
- Liite 3. Hyvät Peukaloisten vanhemmat
- Liite 4. Valokuvauslupa
- Liite 5. Aloituspalaverin muistio
- Liite 6. Suunnittelupalaverin muistio
- Liite 7. Oppaan palautelomake
- Liite 8. Toimijoiden arviointilomake
- Liite 9. Toimeksiantajan lausunto
- Liite 10. Lapsen osallisuus päiväkodissa – opas varhaiskasvattajille

KUVIOT

Kuvio 1. Kehittämishankkeen prosessikaavio.	27
---	----

1 JOHDANTO

Lapsen osallisuuden määrittelemineen on haastavaa ja erilaisia määritelmiä on esitetty eri tutkijoiden ja kehittämishankkeiden toimesta viime vuosikymmenen varrella.

Pelastakaa lapset ry. (2016) määrittelee osallisuuden olevan lasten mahdollisuutta ilmaista mielipiteitään ja näkemyksiään, vaikuttaa päätöksentekoon ja saada aikaan muutosta. Lapsen osallisuus on kaikkien lasten ikään tai kehitystasoon katsomatta, vapaaehtoista ja omaan tahtoon perustuvaa osallistumista kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lasten osallisuus on myös työskentelytapa, jossa osallisuus on olennainen, kaikkia toimintoja leikkaava periaate kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla ja tasoilla (Pelastakaa lapset ry. 2016).

Korppi & Latvala (2010) korostavat pro gradu tutkielmassaan lapsen osallisuuden olevan yhteisöllisyyttä ja keskeistä on lapsen näkeminen ryhmässä aktiivisena toimijana. Keskeistä on lapsen tunnekokemus siitä, että omalla toiminnalla on merkitystä ja vaikutusta ryhmän toimintaan. (Korppi & Latvala 2010, 10). Osallisuudella kasvuyhteisössä tarkoitetaan enemmän, kuin mahdollisuutta osallistumiseen (Marjanen ym. 2013, 78), kuitenkin niin että toimintaan osallistuminen voi silti olla alku syvemmälle osallisuuden kokemukselle (Hujala & Turja 2011, 47).

Venninen ym. (2010) ovat määritelleet päiväkodissa työskentelevien kasvattajien tehtäviksi luoda ryhmässä olosuhteet ja ilmapiiri osallisuudelle myönteiseksi. Kasvattajan ammattitaitoa on kerätä tietoa lapsesta ja päästä sisälle lapsen maailmaan sekä hyödyntää lapselta saatavaa tietoa yhteisen toiminnan pohjaksi. Kasvattajan tulee pyrkiä myös kehittämään osallisuutta tukevia toimintatapoja omassa työssään. (Venninen ym. 2019, 62.) Osallisuuden toteutumiselle päiväkodissa ei yksistään riitä se, miten osallisuutta pysähdytään määrittelemään, vaan käytännössä tulisi keskittyä konkreettisten pedagogisten keinojen ja välineiden kehittämiseen ryhmän arkeen (Heikka ym. 2014, 16).

Tämän kehittämishankkeen tavoitteena oli Peukaloisten ryhmässä lähteä kehittämään omaa osallisuuden pedagogiikkaamme. Raportissa esittelen aluksi lähtökohdat, miksi päädyin juuri tähän aiheeseen, keitä olivat hankkeen toimijat sekä mitkä olivat yksilöidyt tavoitteemme ja kehittämistehtävämme.

Raportin teoriaosuuden aluksi luvussa 3, kuvaan lapsen osallisuutta varhaiskasvatuksessa tarkastelemalla sitä yhteiskunnallisen, pedagogisen ja ammatillisen kehittymisen näkökulmista. Osallisuus varhaiskasvatuksen kontekstissa kappaleessa tarkastellaan osallisuuden tasoja päiväkotiryhmässä esittelemällä Harry Shierin kehittämä osallisuuden tasomalli, sekä avataan osallisuuden moniulotteisuutta päiväkotimaailmassa Leena Turjan kehittämän tarkastelumallin avulla. Lisäksi avataan osallisuuteen liittyviä käsitteitä lapsilähtöisyys, aikuisjohtoisuus ja lapsen toimijuus. Kolmannessa tietoperustaan liittyvässä kappaleessa lähestytään jo konkreettista kehittämistyötämme tarkastelemalla, mikä merkitys kasvattajatiimin kasvatusajattelulla ja suunnittelulla on osallisuuden mahdollistamisessa. Tässä kehittämistyössä toimijat valitsivat kehittämisen välineiksi leikinvalintataulun muokkaamisen osallisuutta lisäävämmäksi ja lastenkokouksien järjestämisen. Kappaleessa esitellään kummankin osallisuutta edistävän välineen teoreettista taustaa.

Kehittämishankkeen kuvauksessa kuvaan hankkeen kehittämisen- ja tiedonhankinnan menetelmiä, sekä käsittelen aineiston dokumentointia ja miten sitä hyödynnettiin. Hankkeen toteuttamisosiossa kuvaan prosessin etenemistä sen aloitusvaiheesta viimeistelyvaiheeseen ja esittelen hankkeen kehittämistehtävänä olleen tuotokseen liittyvää prosessia sekä itse tuotosta.

Arvioiti-osuus sisältää oppaan kohderyhmänä olleiden kasvattajien palautetta, toimijoiden itsearviointia sekä oman oppimisen reflektointia.

2 KEHITTÄMISHANKKEN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Kehittämisen taustat ja toimeksiantaja

Kiinnostukseni lapsen osallisuus-aiheeseen sai alkusysäyksen suorittaessani Sosionomi (amk)-tutkintoon liittyvää johtamisen ja hallinnon työharjoittelua Lohjalla keväällä 2015. Harjoittelun aikana osallistuin päiväkodin johtajien palaveriin sekä mm. uutta esiopetussuunnitelmaa koskeviin kokouksiin. Näissä kokouksissa viitattiin usein lapsen osallisuuteen ja sen toteutumiseen varhaiskasvatuksessa. Havahduin siihen tosiasiaan, että vaikka olenkin työskennellyt varhaiskasvatuksessa 10 vuoden ajan, on lapsen osallisuus käsitteenä ja sen toteutuminen käytännössä hyvin epäselvä asia. Mielestäni työskentelyssämme lasten parissa, suunnitellessamme ja arvioidessamme toimintaa, lasten osallisuutta ei vielä ole tunnustettu osana toiminnan kokonaissuunnittelua. Tätä väittämää tukevat myös monet tutkimukset, joita viime aikoina on julkaistu. Leena Turjan (2011) mukaan tämän taustalla lienee se, että kasvattajien käsitykset osallisuudesta ovat hyvin subjektiivisia ja taustalta löytyy erilaisia tulkintoja lapsen tai lapsuuden perusolemuksesta, mitä lasten osallisuudella tarkoitetaan tai mitä sillä tavoitellaan. Lisäksi monet kasvattajat päiväkodeissa kokevat, että lasten kuuleminen ja mukaan ottaminen vievät sekä resursseja että aikaa, jolloin osallisuutta mahdollistava toiminta ei nähdä tärkeäksi lasten oppimisen tai hyvinvoinnin kannalta. (Turja 2011. 25.)

Kehittämistyön toimintaympäristönä oli työpaikkanani ja lastentarhanopettajan pätevyyteen tähtäävän suuntaavien opintojen harjoittelupaikkana oleva Roution päiväkodin 3-5 vuotiaiden ryhmä Peukaloiset. Päiväkotij sijaitsee Lohjalla ja kuuluu Anttilan alueen päivähoidon palvelutiimiin.

Keskustelin aihevalinnastani Roution päiväkodin johtajan kanssa syksyllä 2015 uuden toimikauden alettua, joka totesi osallisuuden kehittämisen ryhmissä olevan tärkeä ja ajankohtainen aihe. Hänen kannustamanaan ryhdyin laatimaan kehittämistyölleni suunnitelmaa. Lokakuussa 2015 suunnitelma oli valmis, esimies

hyväksyi sen ja allekirjoitimme kehittämishankkeen toimeksiantosopimuksen. Kehittämishankkeen ohjaajaksi päiväkodin puolelta lupautui Peukaloisten ryhmän lastentarhanopettaja.

2.2 Kehittämishankkeen toimijat

Kehittämistyön toimijoina oli Peukaloisten ryhmän kasvattajatiimi, johon kuuluu lastentarhanopettaja, kaksi lastenhoitajaa, joista toinen olen itse ja päävastuussa kehittämistyön etenemisestä, ryhmän erityisavustaja sekä Peukaloisten 3- 5 vuotiaat lapset. Tässä kehittämishankkeessa tarkoitetaan kasvattajilla kaikkia kasvatustiimin henkilöitä, jotka osallistuvat päivittäin toimintaan lasten kanssa. Lasten vanhempia tiedotettiin hankkeesta ja sen etenemisestä aktiivisesti mm. kotikirjeellä (Liite 3), jonka yhteydessä pyysin luvat valokuvaamiseen (Liite 4) sekä päivittäisissä kohtaamisissa tulo- ja hakutilanteissa. Pidimme vanhempia ajan tasalla myös tekemällä kehittämistoimintaamme näkyväksi asettamalla ryhmätilojen seinille valokuvallisia koosteita esimerkiksi lastenkokouksista, ja tilanteista, joissa osallisuuden kehittäminen ilmeni.

Tässä kehittämishankkeessa kasvattajatiimin ja sen jokaisen jäsenen rooli toimijana oli ensiarvoisen tärkeä. Onnistuakseen lapsen osallisuutta tavoitteleva kehittäminen edellytti tiimin kasvattajien aktiivista osallistumista ja vuorovaikutusta, riippumatta siitä mihin ammattiryhmään hän kuului. Näin ollen kehittämistoiminta on ennen kaikkea sosiaalinen prosessi. Osallistuminen toimintaan puolestaan perustuu dialogiin, joiden avulla tarkastellaan kehittämistoiminnan perusteita, toiminnan tapoja ja tavoitteita. (Toikko & Rantanen 2009, 89.)

2.3 Kehittämisen tavoitteet ja kehittämistehtävä

Kehittämishankkeen tavoitteena oli lisätä päiväkodissa tietoisuutta lapsen osallisuudesta ja sen tukemisesta, sekä kehittää yhdessä Peukaloisten kasvattajatiimin kanssa osallisuutta tukevaa toimintaa.

Kehittämistehtävänä oli koota prosessin aikana oppaan muodossa oleva tietopaketti myös muiden päiväkodin ryhmien ja kasvattajien käyttöön. Oppaan tavoitteena oli hankkeen tavoitteita mukaillen toimia yhteenvedollisena tietoperustana osallisuudesta. Valmis opas sisältääkin teoreettista tietoa lapsen osallisuudesta sekä lyhyen toimintakertomuksen omasta kehittämisen prosessistamme. Se tarjoaa myös käytännön vinkkejä lapsen osallisuuden lisäämiseksi päiväkodin arjessa.

3 NÄKÖKULMIA LAPSEN OSALLISUUTEEN

3.1 Yhteiskunnallinen näkökulma

Kehittämishankkeen aloitusvaiheessa oli mielestäni tärkeää tarkastella lapsen osallisuuden yhteiskunnallista merkitystä. Osallisuuden kehittämisessä päiväkodissa ei ole kyse vain yksittäisen opiskelijan innostuksesta lähtenyt uuden toimintatavan kokeilusta, vaan yleisesti tunnustettu kehittämisen osa-alue varhaiskasvatuksen kentällä. Lapsen osallisuus ja hänen toimijuutensa ovat kasvavan kiinnostuksen kohde niin varhaiskasvatuspolitiikassa, arjen työkentällä, kuin myös varhaiskasvatus- ja lapsuustutkimuksissakin. Lapsen äänen kuuleminen ja heidän osallisuutensa toiminnassa sen kaikissa vaiheissa, voidaan nähdä yhteiskunnassamme vallitsevana arvona, joka on vahvasti läsnä varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa, lakiteksteissä ja sopimuksissa. (Turja 2011, 24-26.)

Yhteiskunnallinen näkökulma korostaa modernin lapsikäsityksen mukaista lapsen pätevyyttä toimijana ja tasa-arvoisena yhteiskunnan jäsenenä. Osallisuutta korostavan arvoajattelun lähtökohtana voidaan pitää YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimusta, joka syntyi v.1989 ja ratifioitiin Suomessa 1991. Sopimuksessa korostetaan lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja osallistua ikätasoaan vastaavalla tavalla itseään koskevista asioista päätettäessä (artikla 12), oikeutta ilmaista mielipiteensä (artikla 13) ja oikeutta saada erilaisista lähteistä tietoa, joka edesauttaa hänen kehitystään ja hyvinvointiaan (artikla 17). (Lapsen oikeuksien yleissopimus 1989).

Lapsen oikeudet osallisuuteen käsittelevät lapsen identiteetin kehittymistä, autonomiaa, vapautta valita ja olla osallinen itseään koskevaan päätöksentekoon ja niiden tulisi toteutua lapsen kaikilla elämän alueilla, myös päivähoidossa. (Venninen ym. 2010, 5.) Myös perustuslakimme korostaa lapsen perusoikeutta tulla kohdelluksi tasa-arvoisena yksilönä ja oikeutta saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Suomen perustuslaki 731/1999. 6§ 3mom.).

Kuntalain 27§:n mukaan kuntalaisilla ja palvelun käyttäjillä on oltava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan (Kuntalaki 365/1995.) Lohjan kaupungin opetustoimi on linjannut yhdeksi tavoitteekseen Kasvatuksen ja opetuksen kehittämisohjelmassa (2011-2018), että yksiköissä luodaan ja vakiinnutetaan asianmukaiset lasten osallistumisen ja vaikuttamisen toimintatavat lapsia koskevassa päätöksenteossa (Lohjan kaupunki 2011, 20). Varhaiskasvatuslaki (8.5.2015/580) 7b§ määrittelee niin ikään varhaiskasvatuksen tavoitteeksi varmistaa lapsen osallistumisen ja vaikuttamismahdollisuuden itseään koskevissa asioissa. Laissa velvoitetaan toimintayksiköitä järjestämään lapsille ja heidän huoltajilleen säännöllisen osallistumismahdollisuuden varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin. (Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580.)

Lapsen oikeuksien sopimus (1989) on pohjana myös valtakunnallisen Esiopetus suunnitelman perusteissa (2014). Sen sisältö ohjaa kiinnittämään huomiota mm. lasten osallisuuteen toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Esiopetuksen tehtävänä on olla tukemassa lasten vähitellen kehittyviä osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja. Kun lapset ovat mukana vaikuttamassa, he oppivat samalla hahmottamaan yhteisten sääntöjen, sopimusten ja luottamuksen merkitystä (Opetushallitus 2014, 19).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2005) mukaan lasten tulee tulla kuuluksi ja nähdyksi ja hänen tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Kasvattajien tehtävänä kasvuyhteisössä on mahdollistaa hyvä ilmapiiri, jossa lapsi voi kokea yhteenkuuluvuutta ja osallisuutta (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 14-16).

3.2 Osallisuuden pedagogiikka

Tämän päivän lapsuustutkimuksissa ja varhaiskasvatuksen kehittämistyöhön tähtäävissä hankkeissa puhutaan ”modernista lapsikäsityksestä”. Modernin lapsikäsityksen taustalla on muutos lasten kehitys- ja oppimiskäsitysten painopisteissä, joiden nojalla perustellaan lapsen kuulemista ja lapsen osallisuuden vahvistamista (Heikka ym. 2009, 83). Varhaiskasvatuksen kasvatuseräajattelun juuret

ovat fröbeliläisessä traditiossa, jossa painotettiin kasvattajien ohjaamaa toimintaa. Suomalaisen päivähoidon alkutaipaleilla 1970-luvun alussa, fröbeliläisen kasvatustajattelijan tilalle tuli behavioristinen suuntaus, joka arvosti aikuisjohtoisuutta ja valtakunnallisesti ohjattua oppiainejakoa jäljittelevää opetus- ja toimintatuokiokeskeistä toimintaa. Pedagoginen ote kasvatustajattelijassa on muokannut kasvatuksen ja opetuksen toimintakulttuuria kohti konstruktivistista lapsinäkemystä, korostaen lapsen näkemistä aktiivisena ja aloitteellisena toimijana. (Eerola 2014, 10-11.)

Konstruktivistisessa lapsinäkemyksessä korostuvat lapsen ja ympäristön välinen vuorovaikutus ja oppimisessa painotetaan lapsen omaa aktiivista ja yksilöllistä osuutta oman tietämyksensä ja oppimisensa rakentajana (Hujala & Turja 2011, 19). Sosiaalisessa konstruktivismissa oppiminen nähdään yhteisöllisenä prosessina, jossa kieli, merkityksistä neuvottelu ja vuorovaikutus ovat tiedon konstruoinnin keskeisiä välineitä. Sekä sosiaalisen konstruktivismiin, että siihen lukeutuvan sosiokulttuurisen lähestymistavan perusajatuksessa oppiminen ja tiedon muodostaminen ovat sosiaalisia ilmiöitä (Heikka ym. 2009, 51).

Turjan (2011) mukaan sosiokulttuurisen oppimiskäsityksen mukaisen varhaiskasvatustyön toteuttamisen edellytyksenä on lasten osallisuuden mahdollistaminen. Sen myötä tavoitellaan lasten myönteisen itsetunnon kehitystä, sekä ryhmässä toimimiseen ja demokraattisen toimintatapaan tarvittavien neuvottelu- ja toimintatapojen oppimista (Turja 2011, 26.) Sosiokulttuurisen oppimiskäsityksen mukaan tarkastelun kohteena ei ole vain yksilö ja hänen ajattelunsa, vaan pikemminkin yksilö ryhmän tai yhteisön jäsenenä ja sen toimintaan osallistuvana toimijana (Rajala ym. 2010, 14).

3.3 Ammatillisen kehittymisen näkökulma

Lapsen kuuleminen ja havainnoiminen luovat kasvattajille kanavan lapsen ajatteluun ja maailmaan (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 20). Kasvatuksen asiantuntijuudessa kehittymisen kannalta on tärkeää, että kasvattajat reflektoivat omaa toimintaansa ja suhteuttavat sen jatkuvan kehityksen mukanaan

tuomaan uuteen tietoon. Lasten sekä heidän vanhempiensa osallistuminen varhaiskasvatuksen toiminnan suunnitteluun, arviointiin ja kehittämiseen tarjoaa myös kasvatushenkilöstölle mahdollisuuden tarkastella omaa työtä ulkopuolisen silmin. (Heikka ym. 2009, 82.) Sinclairin (2004) mukaan lasten konsultointi mahdollistaa varhaiskasvatuspalvelujen parantamisen ja mukauttamisen vastaamaan muuttuvia tarpeita. Osallisuus tarjoaa heille tason vaikuttaa ja valinnan mahdollisuuksia tarjottuihin palveluihin ja resursseihin, joka voi auttaa heitä oppimaan omia haluja ja tarpeitaan. (Sinclair 2004, 108.)

Osallisuuden kehittäminen ryhmissä vaatii kasvattajilta kriittistä oman työn tarkastelua sekä omien asenteiden ja kasvatuskäytännöjen tunnistamista. Kriittisen tarkastelun avulla voidaan tunnistaa arjessa sellaisia elementtejä, jotka liittyvät lasten osallisuuteen. Jakamalla näitä huomioita kasvattajien kesken, voidaan yhdessä tiiminä yhtenäistää teoreettista ajattelua sekä omaa käytännön toimintaa. Tarvitaan myös hyvää itseluottamusta, jotta uskallettaisiin lähteä kokeilemaan uudenlaisia toimintatapoja, sekä ennen kaikkea koko tiimin tukea osallisuuden kulttuurin kehittämisessä. (Hujala & Turja 2011, 53.)

4 OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSEN KONTEKSTISSA

4.1 Osallisuus päiväkodissa

Harry Shier (2006) on kehittänyt osallisuuden tasoa kuvaavan mallin, jota voidaan hyödyntää ryhmässä vallitsevan osallisuuden tason selvittämiseen. Se auttaa kasvattajia asettamaan tavoitteita sille, mihin osallisuutta lisäävillä toimintatavoilla ollaan pyrkimässä (Shier 2006, 16-18.)

Shier (2001) on jaotellut osallisuuden tasomallinsa viiteen eri askelmaan, jonka jokaisessa askelmassa määritellään kasvattajien roolia ja sitoutumisen astetta. Kasvattajien tehtävänä on ensimmäiseksi avautua eli vastaanottaa uusi ajatus osallisuuden mahdollistamisesta (avautuminen), toiseksi kasvattajien tulee lähteä luomaan toimintatapoja ja mahdollisuuksia osallisuuden muutokselle mahdollistaakseen osallisuuden toteutuminen (mahdollistaminen), kolmanneksi kasvattajat sitoutuvat uuteen toimintamalliin, jolloin tasosta tulee aikuisille velvoite (velvoittaminen). (Shier 2001, 110.)

Lapsen osallisuuden tasot Shierin (2001) mukaan ovat:

1. Lapsia kuunnellaan.
2. Lapsia tuetaan mielipiteen ilmaisussa.
3. Lapsen näkemykset otetaan huomioon.
4. Lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin.
5. Lasten kanssa jaetaan vastuuta ja valtaa päätöksenteossa. (Shier 2001, 111).

Shier (2001) korostaa, että YK:n lasten oikeuksien sopimuksen edellyttämä osallisuuden taso toteutuu polun kolmannella tasolla (Shier 2001, 111). Leinosen (2014) mukaan silloin, kun päiväkodin toimintakulttuuri rakennetaan lasten ikä-

tasaisen huomioimisen ja lasten mielipiteiden kuulemisen varaan, voidaan ajatella toiminnan olevan riittävästi lasten osallisuutta kunnioittavaa (Heikka ym. 2014, 23-24).

Leena Turja on puolestaan kuvannut osallisuuden moniulotteisuutta ja erilaisia näkökulmia osallisuuden tarkasteluun päiväkodin käytännön arjessa käsitellen lasten ja aikuisten välistä valtasuhdetta, osallisuuden aihetta eli sitä onko kyse yksittäistä lasta vai koko yhteisöä koskevasta tilanteesta, asiasta tai toiminnasta, osallisuuden ajallista ulottuvuutta sekä konkreettisista osallisuuden muodoista, joista lopulta lapselle syntyy tunnekokemuksia omasta osallisuudestaan (Hujala & Turja 2011, 48-52.)

Konkreettisiksi osallisuuden muodoiksi Turja (2011) esittelee tieto-osallisuuden, voimavara- ja toimeenpano-osallisuuden, ideointi-, suunnittelu-, päätöksenteko- ja arviointiosallisuuden sekä osallistumis-osallisuuden (Turja 2011, 32). Marjasen (2013) mukaan myös osallistumasta kieltäytyminen on yksi osallisuuden muoto. Lapsella tulisi aina olla myös tämä vaihtoehto tiedossaan ja aidosti valittavissa. (Marjanen ym. 2013, 83.)

Valtasuhde-ulottuvuudessa Turja (2011) tarkastelee Shierin tapaan kasvattajien ja lasten valtasuhdetta ja lasten valtaistumisen astetta. Pienempien lasten kohdalla osallisuus voi toteutua mukanaololla, kuulluksi tulemisella ja valinnan mahdollisuuksia lisäämällä. Tavoitellaan tilannetta, jossa lapsia kannustetaan omien aloitteiden esiin tuomiseen ja yhteisiin neuvottelutilanteisiin sekä lasten välillä, että kasvattajien ja lasten välillä. (Hujala & Turja 2011, 49-50.)

Toinen ulottuvuus käsittelee osallisuuden aihetta eli sitä keitä kyseinen tilanne, toiminta tai asia, johon osallistutaan, koskee. Henkilökohtaisella tasolla voidaan tarkastella sitä, miten paljon lapsi voi olla vaikuttamassa ja päättämässä esimerkiksi hygieniastaan, pukeutumisestaan tai vaikkapa leikeistään. Lasten keskinäisellä ulottuvuudella tarkoitetaan lasten keskinäistä vuorovaikutusta sekä lasten mahdollisuutta olla vaikuttamassa yhteisten toimintaympäristöjen rakentamiseen. Edetessä kohti laajempaa yhteisöä, lapset voivat olla osallisina mm. päiväkodin yhteisten sääntöjen laatimisessa, tavaroiden hankinnassa sekä lapsille

suunnattujen palvelujen suunnittelussa tai arvioinnissa. (Hujala & Turja 2011, 50.)

Kolmas ulottuvuus kuvaa osallisuuden ajallista kestoa, jossa osallisuutta tukeva toiminta voi olla luonteeltaan joko kertaluonteista tai pidempikestoista. Esimerkiksi lasten on helpompi päästä vaikuttamaan yksittäisen metsäretken suunnitteluun kuin pysyvämpiin asioihin, kuten päiväkodin sääntöjen laatimiseen tai ympäristön muokkaamiseen. (Hujala & Turja 2011, 50.)

Eniten merkitystä on kuitenkin lapsen kokemalla tunteella omasta osallisuudestaan. Ei siis voida olettaa, että pelkästään osallistuminen toimintaan luo osallisuuden kokemuksen, vaan osallisuudesta syntynyt ilo ja innostus edesauttavat mielekästä oppimista ja sitoutumista toimintaan. (Heikka ym. 2014, 18-19.)

4.2 Lapsilähtöisyys ja aikuisjohtoisuus

Lapsilähtöisyys käsitteenä herätti hankkeen toiminnallisessa vaiheessa kovasti keskustelua. Eräs toimijoista mielsi lapsilähtöisyyden liittyvän vapaaseen kasvatukseen, jossa lapset saavat toimia vapaasti mielensä mukaan ja aikuisten tehtävä on pomppia jokaisen mielihalujen mukaan. Ymmärrettävästi silloin ajatus toiminnan suuntaamiseksi kohti lapsilähtöistä, herätti skeptisyyttä aihetta kohtaan. Marjatta Kalliala (2009) toteaaakin, että varhaiskasvatuksessa yleisesti hyväksyttyä lapsilähtöisyyden periaatteen noudattamista käytännössä ei ole helppoa toteuttaa, sillä käsitteen merkitys ei ole selvä käytännön työntekijöille (Kalliala 2009, 22).

Heikka ym. (2009) kuvaavat lapsilähtöisyyttä oppimisen ja opettamisen prosessina, joka pohjautuu lapsen omaan kulttuuriin, kokemuksiin ja toimintaan. Lapsilähtöisessä kasvatuksessa korostuu lapsen aktiivinen toimijuus omassa sosio-kulttuurisessa ympäristössään ja siinä kunnioitetaan lapsen yksilöllisyyttä, persoonaa, ainutkertaisia tarpeita ja kiinnostuksen kohteita. (Heikka ym. 2009, 4.) Hokkasen (2011) mukaan luomalla uudenlaisia lapsilähtöisiä toimintatapoja päiväkodissa, lisätään lapsen mahdollisuuksia aktiiviseen toimijuuteen (Hokkanen 2011, 104).

Lapsilähtöisyys ei ole kuitenkaan sama asia kuin lapsijohtoisuus. Lapsilähtöiseen toimintaa liittyy aikuisjohtoisuus, jossa aikuisten tehtävä on ohjata ja johtaa toimintaa, jossa korostetaan lapsen oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Pyökkimies 2009, 26). Myös Kalliala (2009, 20) toteaa, että vastuu toiminnan johtamisesta kuuluu aikuisille. Tavoiteltavaa on yhdistää aikuisjohtoisuus sellaiseen lapsilähtöisyyteen, joka korostaa lasten mahdollisuuksia yksilöllisten merkitysten luomiseen ja oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Kalliala 2008, 20.)

4.3 Lapsen toimijuus

Käytännön kasvatustyössä päiväkodissa lapsen osallisuus tarkoittaa siis kasvat-
tajien käsitystä siitä, millaisena toimijana lapsi nähdään päiväkodin toimintakult-
tuurissa. Turjan (2011) mukaan kasvattajilla onkin hyvin erilaisia käsityksiä lap-
sen toimijuudesta, mikä johtaa kasvatuskulttuurin kahtiajakoisuuteen ja vaikeut-
taa näin lapsen osallisuuden toteutumista (Turja 2011, 24-25). Myös Kiili (2006)
tarkastelee toimijuuden käsitteen ympärillä olevaa kahtiajakoisuutta, jossa perin-
teisesti lasten ajatellaan olevan kasvattajien toiminnan ja kasvatuksen kohteita.
Tällöin lapsen tehtävä on kasvaa, kehittyä ja sosiaalistua aikuisten valitseman
tiedon ja taidon maailmaan. Tarkastelemalla lasten asemaa laajemmin toimijuu-
den ja osallisuuden kautta, ajatellaan myös lapsella itsellään olevan sosiaalisia,
moraalisia sekä poliittisia taitoja ja valmiuksia. (Kiili 2006, 24.) Lehtisen (2000)
mukaan lasten toimijuudessa on kysymys niistä voimavaroista, joita lapsella on
käytössään erilaisissa tilanteissa ja miten he niitä käyttävät (Lehtinen 2000, 8).
Käytännössä voidaan siis tarkastella, miten näitä voimavaroja käytetään ja miten
lapset toiminnallaan pääsevät vaikuttamaan omaan ja muiden elämään.

Päivi Virkki (2015) on tarkastellut tutkimuksessaan lasten toimijuutta päiväko-
dissa neljän ulottuvuuden kautta: lapset ovat kasvattajien toiminnan kohteina,
ympäristöstä ohjautuvia toimijoita, yhdenvertaisia toimijoita muiden lasten ja kas-
vattajien kanssa tai lapset ovat omaehtoisia toimijoita. Nämä ulottuvuudet eivät

sulje toisiaan pois, vaan käytännössä lomittuvat ja täydentävät toisiaan. (Virkki 2015, V - VI.)

Hokkanen (2011) määrittelee tutkimuksessaan lapsen toimijuuden olevan lapsen omista ajatuksista kumpuavaa toimintaa tai toimimatta olemista. Lapsen toimijuus ilmenee konkreettisessa toiminnassa siinä, miten lapsi käyttää ympäristöään hyödykseen (Hokkanen 2011, 13). Hokkanen korostaa myös, että lapsen toimijuuden kannalta on merkityksellistä, miten lapset pääsevät hyödyntämään tavoitteellisesti ja oma-aloitteisesti ympäristönsä tarjoamia mahdollisuuksia (Hokkanen 2011, 97).

5 OSALLISUUTTA LISÄÄVÄT KEINOT

5.1 Keinoista sopiminen tiimissä

Lapsen osallisuuden lisäämiseksi päiväkodin arjessa, ei osallisuuden määrittelyminen ja käsitteiden avaaminen yksin riitä. Jotta lapsen osallisuus toteutuisi ryhmissä, on osallisuuden määrittelyn lisäksi pysähdyttävä miettimään, millaisin keinoin ja välinein lapsen osallisuudelle luodaan pitkäjänteiset puitteet toteutua (Heikka ym. 2014, 16). Lisäksi kasvattajien on pyrittävä yhtenäistämään kasvat- tus- ja lapsinäkemystensä, jotta yhteinen tavoitteenasettelu toiminnalle mahdollistuisi.

Hujalan ja Turjan (2011) mukaan lapsen osallisuuden mahdollistaminen lähtee kasvattajien asenteista sekä lasta että osallisuutta kohtaan. Osallisuutta edistä- vien toimintatapojen luomiseen tarvitaan rohkeutta ja uskallusta, eräänlaista ”pe- dagogista riskinottoa” uusien asioiden kokeilemisessä. (Hujala & Turja 2011, 53.)

Stenvallin ja Seppälän (2008) mukaan osallisuutta tukevaan toimintaan voidaan päästä lisäämällä ryhmissä hyvinkin käytännönläheisiä toimintatapoja. Sadutus, lasten ideoimat ja toteuttamat projektit, lasten kuuntelu ja mukaan ottaminen päi- väkodin arkiaskareisiin ja lastenkokoukset ovat esimerkkeinä käytäntöön helposti sisällytettävistä toteutusmuodoista. (Stenvall & Seppälä 2008, 39.) Hankkeen alussa opimme, ettei toiminnassa ole tarkoituksena tehdä radikaaleja uudistuksia päivittäiseen toimintaamme, vaan jo kasvattajien asenteellinen suhtautuminen osallisuuteen riittää vaikuttamaan toiminnan laatuun osallisuutta lisäävänä.

5.2 Leikinvalintataulu osallisuutta edistämässä

Leikinvalintataulu on useimmiten lasten korkeudelle sijoitettu kuvataulu, jossa on esimerkiksi valokuvin esitetty lasten valittavissa olevat leikit. Leikkitalun käyttö- mahdollisuuksia on lukuisia, riippuen kunkin ryhmän leikkitalulle asettamista ta- voitteista. Leikkitalua käytetään useimmiten siten, että aikuiset valitsevat taululle

valikoiman leikkejä, joista lapset sitten nimellään, kuvallaan tai esim. lokeromerkillään merkitsevät valitsemansa leikin.

Peyton (2005) määrittelee leikinvalintataulun tavoitteiksi lapsen aloitteen- ja päätöksentekokyvyn harjoittamisen leikinvalinnassaan, lapsen oman toiminnan ohjauksen ja omien tavoitteiden asettamisen sekä toiminnan loppuun saattamisen harjoittelun. Leikinvalintataulun avulla lapsi harjoittelee myös kykyään toimia muiden lasten kanssa, johon sisältyy yhteisleikin suunnittelu, leikin toteuttaminen ja päätöksenteon harjaantuminen leikin kuluessa. Tavoitteena on myös lapsen itseilmaisun, luovuuden ja toisten huomioon ottamisen kehittyminen. (Peyton 2005, 434.)

Mikäli leikinvalintataulun tavoitteena on olla aikuisten valvontatyökalu, voi se tiukasti toteutettuna olla jopa lasten osallisuutta rajoittava väline. Jos toimintatapana on se, että aikuinen valitsee määrätyn määrän leikkejä lasten valittavaksi, ei lapsilla välttämättä ole mahdollisuutta leikkiä juuri sitä leikkiä, jota hän itse olisi toivonut, pitkäkestoisen leikin mahdollisuus voi olla mahdotonta tai uusien, luovien leikkien ja yhteisleikkien syntyminen estyy. Leikinvalintataulua muokkaamalla voidaan myös edistää lapsen osallisuutta mahdollistamalla leikin vapaamman valinnan, leikin luovan kehittelyn ja tukemalla lasten pitkäkestoista leikkiä. (Heikka ym. 2014, 27.)

5.3 Lastenkokoukset

Lasten osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin koettiin tärkeäksi osa-alueeksi, johon halusimme kehittämishankkeen puitteissa löytää keinoja. Useissa tarkastelemissani tutkimuksissa ja opinnäytetyöraporteissa oli otettu lastenkokoukset lasten osallisuuden lisäämisen välineeksi. Haapamäki ym. (2000) kuvailevatkin lastenkokouksia kasvatustyön perustehtävän mukaisiksi keinoiksi vaikuttaa lapsen persoonallisuuden kehittymiseen sekä vastuunkannon oppimiseen (Haapamäki ym. 2000, 39).

Lastenkokouksissa voidaan mm. tiedottaa lapsille valinnanmahdollisuuksista, kuulla lasten mielipiteitä ja antaa lapsille mahdollisuus vaikuttamiseen ja päätöksentekoon. Voidaan myös harjoitella demokratian perusperiaatteita selvittämällä lapsiryhmän enemmistön kanta päätettäviin asioihin. Kasvattajien haasteena onkin luoda puitteet kokouskäytännöille, sillä perinteisesti aikuisten kokouksissa olevat toimintamuodot ja käytänteet eivät välttämättä istu lasten toimintaan sellaisenaan. Lapsilla ei välttämättä ole ikänsä puolesta valmiuksia ja keskittymiskykyä istua neuvottelupöydässä kuulemassa useamman lapsen mielipiteitä, vaan kasvattajien tulisi löytää tapoja, joilla esimerkiksi toiminnallisin ja visuaalisin keinoin voidaan lapsen näkökulma tavoittaa. (Heikka ym. 2014, 31.)

6 KEHITTÄMISHANKKEEN MENETELMÄT JA DOKUMENTOINTI

6.1 Kehittämismenetelmät

Kehittämishankkeen keskeisinä kehittämisen ja osallistamisen menetelminä olivat dialogiset keskustelut, joita käytiin aluksi päiväkodin johtajan, toimeksiantajan edustajan ja varhaiskasvatuspäällikön kanssa sekä hankkeen edetessä kasvatustiimin palaverit, joissa niin ikään dialogisen keskustelun avulla suunniteltiin, refleктоitiin ja arvioitiin hankkeen toteutumista. Heikkisen ym. (2006) mukaan toiminta kentällä on toimivien, luottamuksellisten suhteiden rakentamista osallistujiin. Kenttävaihe on parhaimmillaan dialogista oppimista, osallistujien tasavertaista keskustelua, ongelmanratkaisua ja tiedonmuodostusta. (Heikkinen ym. 2006, 102.) Toikko ja Rantanen (2009) toteavat, että osallistavassa kehittämistoiminnassa pyritään laajenevaan dialogiin, jolloin toisilta pyritään oppimaan ja heistä ollaan kiinnostuneita. Aktiivinen osallistuminen on mahdollista vain avoimessa vuorovaikutustilanteessa. (Toikko & Rantanen 2009, 93.) Dialogisen keskustelun perusteella tiimipalavereissa mm. varmentuivat lopulta kehitettävät toiminnan osa-alueet: leikinvalintataulun muokkaus lapsen osallisuutta tukevaksi ja lastenkokousten järjestäminen.

Salosen (2013) mukaan kehittämismenetelminä voidaan käyttää myös olemassa olevaa, valmista materiaalia tutkimalla tutkimuksia ja saman aihepiirin aikaisempia kehittämishankeraportteja ja menetelmäkirjallisuutta (Salonen 2013, 22). Hankkeen alkuvaiheessa käytinkin runsaasti aikaa aikaisemman tiedon kartoittamiseen etsiessäni erilaisia toimintamalleja kehittämishankkeen toteuttamiseksi. Leikinvalintataulun ja lastenkokousten muokkaamiseen omaan toimintakulttuuriimme sopiviksi, käytimme niin ikään hyödyksi aiempien kokemusten tuomaa tietoa.

6.2 Tiedonhankintamenetelmät

Tiedonhankintamenetelminä olivat palavereiden tuotoksena kirjoitetut muistiot, osallistuva havainnointi, toiminnan valokuvaus sekä oppaan palautelomake ja toimijoiden itsearviointilomake. Itse toiminnan lomassa kirjasimme ylös muistiinpanoja, kuten huomioita sovitun kehittämistoiminnan vaikutuksista. Vaikutusten arvioimiseksi tarkkailimme lasten sitoutuneisuutta ja motivaatiota. Marjatta Kalliala (2009) kuvaa sitoutuneisuutta erääksi laadun kriteeriksi ja kuvaa motivaation, luomoutumisen ja osallisuuden kokemuksen olevan sitoutuneisuuden tunnusmerkkejä. (Kalliala 2009, 64.) Vilkka (2005) kuvaa työelämän toimijoiden kesken tapahtuvaa osallistuvaa havainnointia hyväksi tavaksi tutkia ja kehittää ajattelu- ja toimintatapoja ja vuorovaikutusta, heidän toimintaansa liittyvistä asioista ja ilmiöistä (Vilkka, H 2005, 120).

Kaikki tuotettu aineisto kerättiin kehittämispäiväkirjaan. Toimijat kirjasivat huomioitaan erillisille papereille toiminnan lomassa ja itse kirjasin lisäksi ajatuksiani omista oivalluksista ja kehittämisprosessiin liittyvästä oppimisesta. Kehittämispäiväkirjaa voidaan pitää yksityiskohtaisena tapahtumien ja tuntemusten raportointina (Alasuutari 2011, 282).

6.3 Dokumentointi ja aineiston hyödyntäminen

Kehittämishankkeessa kehittämismenetelmät, tiedonhankintamenetelmät, dokumentointi ja käsittely muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, josta loppuraportin lukija pystyy seuraamaan hankkeen etenemistä kohti lopputuotosta riittävällä tarkkuudella. (Salonen 2013, 24.) Salosen (2012) mukaan kehittämistoiminnan dokumentoinnissa kaikki tuotettu aineisto ja materiaalit ovat yhtä tärkeitä riippumatta siitä, mikä aineistosta olisikin ensisijaisessa asemassa raporttia kirjoitettaessa (Hautala ym. 2012, 25). Tallensin kaiken aineiston systemaattisesti kehittämispäiväkirjaan, joka helpotti prosessin aikana johdonmukaisen etenemisen seuraamista. Myös päiväkodin työntekijöillä oli mahdollisuus seurata kehittämishankkeen etenemistä koko prosessin ajan, sillä kehittämispäiväkirjan aineisto oli heillä

luettavissa koko prosessin ajan. Systemaattinen dokumentointi helpotti myös osaltaan loppuraportointia, sillä ilman sitä olisi ollut hankalaa muistaa tapahtumien kulkua, tunnelmia ja johtopäätöksiä jälkikäteen.

Toikko ja Rantasen (2009) mukaan erilaiset työryhmien ja ohjausryhmän muistiot ovat olennainen osa virallista dokumenttiaineistoa. Muistiot toimivat tiedonvälittäjinä sekä toimijoille, sidosryhmille että työn arvioijille. (Toikko & Rantanen 2009, 81.) Kirjoitin muistiot keskusteluista toimeksiantajan kanssa sekä palaverista, joissa hanketta käsiteltiin. Lisäksi virallisina kehittämistoiminnan dokumentteina olivat varhaiskasvatuspäällikölle suunnattu tutkimuslupa-anomus ja myönnetty tutkimuslupa sekä työelämäkumppanin kanssa solmittu toimeksiantosopimus.

Valokuvien avulla teimme toimintaamme näkyväksi. Peukaloisten ryhmän osaston seinille tulostetut kuvakollaasit olivat ryhmän lapsille ja itsellemme muisto toteutuneesta toiminnasta, sekä vanhemmille ja talon kasvattajille eräänlainen kuvallinen kertomus kehittämishankkeesta. Oppaaseen liitetyt kuvat puolestaan toivat visuaalista lisäarvoa kehittämistoimintamme havainnollistamiseksi.

Saadakseni palautetta oppaan kohderyhmältä laadin päiväkodin kasvattajia varten palautelomakkeen (Liite 7), jonka avulla pyrin saamaan esiin parannusehdotuksia suoraan sen käyttäjiltä. Lisäksi hankkeen arviointia varten laadin erillisen arviointilomakkeen (Liite 8) toimijoiden täytettäväksi. Arviointi on kehittämistoiminnan perustelujen, organisoinnin ja toteutuksen analysointia (Toikko & Rantanen 2009, 82). Arviointilomakkeessa toimijat arvioivat omaa työskentelyään ja itse toimintaa eli osallisuuden tukemisen muotoja. Arvioinnin apuna käytettiin Shierin osallisuustaso-mallia.

7 KEHITTÄMISHANKKEEN AIKATAULU JA TOTEUTUMINEN

7.1 Kehittämishankkeen kulku

Kehittämishankkeen ajallinen kesto oli noin puoli vuotta alkaen syyskuussa 2015 aiheen valinnalla ja hankkeen ideoinnilla ja suunnittelulla. Hankkeen suunnitelma oli valmis esitettäväksi marraskuun 2015 alussa ja joulukuussa aloitimme varsinaisen kenttätöskentelyn. Käytännön toteutus oli ajoitettu toteutettavaksi lastentarhanopettajan pätevyyteen sisältyvän työharjoittelun aikana. Käytännössä emme kuitenkaan olleet sidottuja harjoittelun ajankohtaan, sillä työskentelin ryhmässä lastenhoitajana kokoaikaisesti muutenkin. Kehittämistehtävänä ollut tuotos: Lapsen osallisuus päiväkodissa – opas varhaiskasvattajille, valmistui maaliskuun 2016 aikana, jonka jälkeen alkoi hankkeen viimeistelyvaiheen raportointisuus.

Kehittämishankkeen prosessi eteni Salosen (2013, 20) esittelemän konstruktivisen mallin mukaisesti, sisältäen aloitusvaiheen, suunnitteluvaiheen, esivaiheen, työstövaiheen ja tarkistusvaiheen, päättyen valmiiseen tuotokseen ja sen julkistamiseen ja hankkeen arviointiin (Salonen 2013, 17-19). Hankevastaavana tuotoksen eli oppaan kirjallinen työstäminen oli minun vastuullani ja muokkausvaiheessa pyysin siihen muiden toimijoiden mielipiteitä, joiden perusteella löysimme oppaalle sen lopullisen ulkoasun ja sisällön.

Kehittämishankkeen prosessikaaviossa esittelen hankkeen aikataulun ja vaiheet, osallistujat, tiedonkeruun- ja kehittämisen menetelmät, dokumentointitavat sekä aineiston hyödyntämistavat. Olen kuvannut siinä kehittämistyön kentällä tapahtuneita vaiheita, jättäen pois opinnäytetyön tekoon liittyvät Turun ammattikorkeakoululla käydyt seminaarit ja tehtävät.

Ajankohta	Osalliset	Tiedonkeruu-/kehittämismenettelmä	Dokumentointitapa	Aineiston hyödyntämistapa	Vaihe
9 / 15	Päiväkodin johtaja, toimeksiantaja, opiskelija	Dialoginen keskustelu	Kehittämispäiväkirja, sähköposti	Lähtökoh-tien hah-mottelu, or-ganisointi	Aloitusvaihe
10 / 15	Pk:n henkilö, opiskelija	Tiimipalaveri. Työyhteisön informointi	kehittämispäiväkirja	Kuvaus prosessin kulkuun	Suunnitteluvaihe
11 / 15	Vaka-päällikkö, toimeksiantaja, opiskelija	Dialoginen keskustelu	Sähköposti, kehittämispäiväkirja	Suunnitelman esittäminen	
11-12/15	Vaka-päällikkö, toimeksiantaja, opiskelija	Viralliset lomakkeet	Tutkimuslupa Toimeksiantosopimus, kehittämispäiväkirja	Lupa toteutuksen aloittamiseen	Esivaihe
12 / 15	Kasvattajatiimi	Aloituspalaveri Dialoginen keskustelu	Muistio, kehittämispäiväkirja	Toteutuksen kuvaus	Työstövaihe
1 / 16	Kasvattajatiimi	Suunnittelupalaveri Dialoginen keskustelu	Muistio, kehittämispäiväkirja	Toteutuksen kuvaus	
1/16>2/16	Kasvattajatiimi	Valokuvaus, osallistuva havainnointi (muistilappu)	Kehittämispäiväkirja Valokuvaus Havainnointi	Toteutuksen kuvaus	
3/16	Kasvattajatiimi	Dialoginen keskustelu	Muistiinpanot, kehittämispäiväkirja	Valmis tuotos	
3 / 16	Kasvattajatiimi, pk:n henkilöstö	Oppaan palaute-lomake, toimijoiden arviointilomake	kehittämispäiväkirja	Hankkeen ja oppaan arviointi	Arviointivaihe
3-4 / 16	opiskelija	Dokumentointi, aineiston hyödyntäminen	Tuotoksen muokkaus, raportointi	Raportointi, arviointi	Viimeistelyvaihe

Kuvio 1. Kehittämishankkeen prosessikaavio.

7.2 Kehittämishankkeen aloittaminen ja suunnittelu

Aloittamisvaihe

Aloitussvaiheessa syyskuun 2015 alkupuolella päätin lukuisista opinnäytetyö vaihtoehtoisista perehtyä lapsen osallisuuteen ja nimenomaan sen kehittämiseen toiminnallisen kehittämistyön puitteissa. Otin asian useasti keskustelujen puheenaiheeksi työpaikallani, kuulostellakseni muiden päiväkodin kasvattajien ajatuksia ja asennetta aiheeseen. Syntyi vaikutelma, että aihetta pidettiin tärkeänä, mutta mielipiteiden kirjo ja käsitykset lapsen osallisuudesta vaihtelivat suuresti. Olin vakuuttunut siitä, että esimerkiksi uuden varhaiskasvatuslain (2015) ja esiopetus suunnitelman (2014) käytäntöön siirtämisen myötä lapsen osallisuuteen on kiinnitettävä huomiota. Tämä edellyttää kasvattajien tiedollisten valmiuksien lisäämistä, jotta osallisuutta lisääviä käytänteitä osattaisiin lähteä ryhmissä kehittämään. Tästä syntyivät hankkeen alustavat tavoitteet: osallisuus-tietoisuuden lisääminen ja lapsen osallisuutta tukevan toiminnan kehittäminen.

Toikko & Rantanen kuvaavat kehittämistoiminnan organisoinnin perustuvan tavoitteen asettelun hyväksyntään ja virallistamiseen. Kehittämistoiminnan virallinen luonne syntyy, kun sen tavoitteet saavat myös organisaation johdon hyväksynnän. (Toikko & Rantanen 2009, 58.) Esittelin ideani päiväkodin johtajalle, joka piti aihetta erinomaisena, hyvinkin ajankohtaisena ja tarpeellisena sekä antoi täyden tukensa työn tekemiseen. Tästä keskustelusta kirjasin kehittämispäiväkirjaani ylös päivämäärän ja keskustelun aiheen. Kuten Salonen (2013) toteaa, on työskentelyn aikana tärkeää tuottaa sellaista aineistoa ja materiaalia, joista ulkopuolinen taho pystyy jäljittämään riittävällä tavalla hankkeen vaiheet kohti tuotosta (Salonen 2013, 23-24).

Olimme jo aiemmin sopineet Peukaloisten ryhmän lastentarhanopettajan kanssa suuntaavien opintojen työharjoittelun suorittamisesta vuodenvaihteen aikana, joten kysyin hänen halukkuuttaan ryhtyä kehittämään ryhmässä lasten osallisuutta. Hänen ja muun kasvattajatiimin innokkuuden ansiosta ryhdyin laatimaan kehittämistyölle toteuttamiskelpoista suunnitelmaa.

Suunnitteluvaihe

Tietoperustan rakentamiseksi etsin lapsen osallisuutta käsittelevää kirjallisuutta ja tutkimuksia, joita on tehty viime vuosikymmenen aikana runsaasti ja lapsen osallisuudesta julkaistaan jatkuvasti uutta tutkittua tietoa. Tästä ”tietomassasta” pyrin haravoimaan tuoreimmat ja eniten oman kehittämistyöni tavoitteita ja tehtävää vastaavat julkaisut. Rakensin kehittämistyön tietoperustan ensin keskeisten käsitteiden varaan. Uppouduin aiheeseen yhä syvemmin oppiakseni lisää, mutta pian havahduin siihen, että löysin aina uuden näkökulman ja teorian, jolla osallisuusilmiötä perustellaan. Tietoperustan hallinta uhkasi karata käsistäni ja tunsin lopulta ”suuntavaistoni” kadonneen osallisuus-teorian hallinnassa. Vilkka ja Airaksinen (2003) toteavat toiminnallista opinnäytetyötä käsittelevässä oppikirjassaan, että aina ei ole välttämätöntä eikä edes ajallisestikaan mahdollista toteuttaa opinnäytetyötä koko teorian näkökulmasta. Teoria kannattaa rajata keskeisten käsitteiden käyttöön ja niiden määrittelyyn. (Vilkka & Airaksinen 2003, 43.) Palasin siis alkupisteeseen ja ryhdyin työstämään paperille osallisuuden määritelmiä ja sen keskeisiä käsitteitä. Tietoperustan rajauksen apuna käytin hyväkseni aikaisempaa tietoa. Kehittämistyön menetelmänä voidaan käyttää hyväksi kehittämishankkeen aihealueelta olevaa kehittämistietoa, tuloksia tai tuotosta (Salonen 2013, 22-23).

Samanaikaisesti opiskelin kehittämishankkeen toteuttamiseen tarvittavaa menetelmätietoutta ja aloin laatia kehittämisen prosessille aikataulua, pohtia käytettäviä menetelmiä ja selvittelin lupakäytäntöjä. Lokakuun (2015) loppupuolella esimeheni järjesti tiimi-illan, jonka aiheena oli mm. sopia koko talon yhteisiä linjauksia esimerkiksi pihäsäännöistä sekä kuulla moniammatillisen työryhmän edustajan ja päiväkodin ympäristövastaavan tiedotteet meneillään olevista kehittämishankkeista. Päiväkodin johtajan mielestä tähän yhteyteen sopi myös oman kehittämishankkeen esittely. Tilaisuudessa kerroin kehittämishankkeen tavoitteet ja tarkoituksen ja perustelin lyhyesti, miksi mielestäni lapsen osallisuuden kehittäminen on ajankohtainen ja tärkeä aihe.

Kävin myös varhaiskasvatuspäällikön kanssa sähköpostin välityksellä keskustelua tutkimusluvan hakemisesta ja sain häneltä ohjeita luvan virallisen hakemuksen tekemiseen. Aihetta hän kommentoi hyväksi ja koin saavani häneltä arvokasta kannustusta työn tekemiseen. Laadin välittömästi tutkimuslupapyynnön (Liite 1) ja jäin odottelemaan virallista lupaa käynnistää kehittämishanke käytännössä.

7.3 Toiminnan toteuttaminen

Saatuani virallisen luvan kehittämistoiminnan aloittamiselle (Liite 2), ryhdyimme toteuttamaan kehittämishankkeen suunnitelmaa. Lähetin lasten vanhemmille kotikirjeen (Liite 3), jossa tiedotin toiminnastamme, sekä valokuvauslupa-lomakkeen (Liite 4), jolla toiminnan dokumentointi valokuvin olisi mahdollista. Solmimme myös kehittämishankkeen toimeksiantosopimuksen, jonka liitin kehittämispäiväkirjaan.

Suunnittelin kentällä tapahtuvan kehittämisprosessin jakautuvan neljään vaiheeseen: Aloitusvaiheeseen, suunnitteluvaiheeseen, toteutusvaiheeseen ja arviointivaiheeseen. Työstövaiheen luonne oli siis suoraviivaisuudessaan melko lineaarinen (Salonen 2013, 15).

Toiminnan aloittaminen

Kehittämisen kenttätöskentely toimijoiden kanssa aloitettiin aloituspalaverilla, jonka tarkoituksena oli esitellä kehittämistyön kulku, tavoitteet, tarkoitus ja kehittämisestä. Keskustelimme myös toimijoiden roolista ja siihen kuuluvista tehtävistä. Ennakkomateriaalina olin lähettänyt toimijoille luettavaksi Leena Turjan (2011) artikkelin: Lapset osallisina – Kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria, jonka itse olin kokenut hyväksi pohjustukseksi osallisuus-käsitteen ymmärtämiselle. Kokosin myös tähän tilaisuuteen powerpoint-esityksen, johon olin koostanut tiivistetysti tietoa osallisuuden erilaisista näkökulmista, määritelmistä ja osallisu-

teen liittyvistä käsitteistä (lapsen toimijuus, lapsilähtöisyys, lapsen osallisuus käytännössä). Palaverin tavoitteena oli myös pyrkiä osallisuuteen liittyvällä tietoperustaan tutustumisella ja yhteisellä keskustelulla herättää toimijoissa motivaation kipinää ja tahtoa kehittämishankkeen toteuttamiseen, joka puolestaan oli edellytys toimijoiden sitoutumiselle hankkeeseen. Lisäksi tarkoituksena oli osallisuuden kehittämisen edellytyksenä oleva yhtenäisen kasvatuskäsityksen yhdistäminen ja siitä puhuminen. Palaverin lopuksi toimijoille annettiin jatkotehtäväksi pohtia käytännössä, millaisia lapsen osallisuutta tukevia menetelmiä ja käytänteitä meillä on jo olemassa, ja millaisia elementtejä voisimme omaan toimintaamme lisätä. Kirjoitin aloituspalaverin kulusta muistion (Liite 5), jotta raportin lukijalle avautuisi paremmin prosessin lähtökohdat ja tunnelmat.

Tämän pohjustuksen jälkeen siirryimme kentälle, jossa toiminnan yhteydessä kävimme aktiivista keskustelua osallisuudesta ja reflektoimme ääneen omia ajatuksiamme ja oivalluksiamme. Pohdimme yhdessä mm. lapsilähtöisyys - käsitettä ja osallisuuteen liittyvää valta - kysymystä, joka herätti toimijoissa monenlaisia tunteita.

Toteutuksen suunnittelu

Suunnittelupalaveri sisälsi ajatusten koontia ja keskustelua pohdinnoista, oivalluksista ja haasteista, joita aloituspalaveri oli synnyttänyt toimijoiden mielissä. Olemassa oleviksi lasten osallisuutta tukeviksi menetelmiksi toimijat kokivat olevan pienryhmät, vapaan leikin, leikinvalintataulun, sadutuksen, lasten haastattelujen ja osallisuuden erilaisissa perus-, siirtymä- ja odottelutilanteissa.

Leikinvalintataulu sen sijaan koettiin kohteeksi, jota muokkaamalla haluttiin yrittää vaikuttaa lasten osallisuuteen. Tarkastelimme leikinvalintatauluamme Shierin osallisuudentaso-mallin avulla, jonka mukaan arvioimme leikkitalun käytön sijoittuva tasolle 3, jossa toteutuu lasten mielipiteiden huomioon ottaminen. Taulu oli sillä hetkellä vahvasti leikin ohjauksen väline, jolloin kasvattajat päättivät mitä leikkejä taululla on valittavissa, joskin lasten toiveet otettiin huomioon, mikäli se

tilanteeseen sopi. Tähän halusimme muutosta muokkaamalla taulun käyttöä huomioiden lapselle ominaiset tavat toimia ja leikin valintaa haluttiin ”vapauttaa” antamalla lasten vapaammin valita mieluisensa leikki. Sovimme myös mahdollisuudesta leikkien yhdistelemiseen, jonka yhteydessä keskustelimme kasvattajan roolista leikin kannattelussa sekä leikki-yhdistelmien mahdollisen ”kaaosmaisuu-den” sietämisestä. Näillä muutoksilla tavoitteeksi asetettiin Shierin osallisuuden-taso-mallin neljäs taso, jossa lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin.

Leikin ohella halusimme lisätä toimintaamme jotakin, jolla lasten osallisuutta toiminnan suunnitteluun ja arviointiin voisi lisätä. Keinoja löytääksemme tutkimme aiempia kehittämishankkeita ja opinnäytetöitä. Monissa hankkeissa oli käytetty lastenkokouksia osallisuuden lisäämisen välineenä, joten sovimme lastenkokousten järjestämisestä viikoittain, jolloin lapsilla olisi mahdollisuus ideoida ja suunnitella kuluva viikon toimintaa sekä arvioida toteutunutta.

Toteuttaminen

Leikinvalintatauluun tehtiin heti suunnittelupalaveria seuranneena päivänä seuraavia muutoksia: leikkien kuvat laitettiin yhteen laatikkoon, josta lapset saivat itse valita mieluisensa leikin ja leikkien yhdistäminen mahdollistettiin. Lapsille kerrottiin aamupalan yhteydessä tästä muutoksesta ja heillä ei tuntunut olevan mitään ongelmia uuden käytännön sisäistämisessä. Meillä kasvattajilla sen sijaan oli haasteellista päästä jyvälle uuteen systeemiin, sillä meiltä vaadittiin yhtä aikaa sekä osallisuuden tavoitteellisuuden sisäistämistä sekä sen vaatiman kasvattajan roolin ymmärtämistä. Tämä synnytti toimijoissa ajoittain riittämättömyyden ja osaamattomuuden tunteita, joita käsittelimme päivittäin runsaasti. Lohduttuimme ajatuksella, että osallisuus ilmiönä on hyvin monimuotoinen ymmärtää ja kehittyminen asiassa lähtee pienistä oivalluksista. Kehittämispäiväkirjaan kuvailieni huomioiden mukaan näiden pienten oivallusten ansiosta toimijoiden mielenkiinto hanketta kohtaan tuntui päivä päivältä lisääntyvän.

Aiemmin toteutettuja kehittämishankkeita ja opinnäytetöitä hyödyntäen löysimme erilaisia tapoja lastenkokousten toteuttamiseksi, ja sovelsimme käytäntöömme tilanteen mukaan joko ideointi- ja suunnittelukokouksen, arviointi- ja äänestyskokouksen, neuvottelevan kokouksen tai arviointikokouksen. Vastuut kokousten suunnittelusta ja vetämisestä päätettiin viikoittaisten tiimipalaverien yhteydessä. Alkuperäisen suunnitelman mukaan kokouksia oli määrä järjestää joka maanantai, mutta käytäntöön siirryttyämme havaitsimme mielekkäämmäksi tavaksi järjestää kokouksia ennemminkin tilanteen mukaan. Kokouksen luonne myös ratkaisi sen, pidetäänkö kokoukset koko ryhmän voimin vai pienryhmissä.

Toteutuksen aikana ideointi- ja suunnittelukokouksia järjestettiin kaksi, liittyen ennen hanketta aloitettuun yhteisen talvimaisema-projektiin. Kokouksissa lapset suunnittelivat pienryhmissä aiheita, mitä kaikkea talvinen maisema voisi sisältää sekä mitä tarvitaan ideoiden toteutukseen. Ajatukset kirjattiin ylös ja aikuisten tehtävänä oli järjestää lapsille tarvittavaa materiaalia. Seuraavalla viikolla jatkoimme maisemien tekoa jälleen ensin kokoontumalla suunnittelemaan jatko-työskentelyä ja toteutusta. Projektin päättyttyä järjestettiin lasten talvimaisema-projektin arviointikokous.

Ajatus neuvottelevasta lastenkokouksesta syntyi sattumalta, painittuamme aikamme lepohuonekäytäntöihin liittyvien epäkohtien kanssa. Neuvottelevassa kokouksessa sovimme yhdessä lasten kanssa säännöt, joiden laatimisessa huolehdimme siitä, että kaikki saivat esittää mielipiteensä. Suomea toisena kielenään puhuvia lapsia varten tulostimme säännöistä kuvia, joiden avulla varmistettiin heidänkin mielipiteensä kuuleminen. Valmiit säännöt kirjattiin ja kuvitettiin ”huoneen- tauluksi” lepohuoneen seinälle, josta sekä aikuisten että lasten oli hyvä palauttaa mieliin sovitut käytänteet. Toimintaan alun perin suunniteltu levyraatikin sai äänestyskokouksen luonteen tehtyämme siihen pieniä muutoksia. Jokainen lapsi sai itselleen kaksi korttia, joissa toisessa oli hymynaama, toisessa surunaama. Tuokiossa kuultiin musiikkikappaleita, joiden jälkeen lapsi äänesti mielipiteensä mukaisesti. Voittajakappaleeksi julistettiin eniten hymynaamoja kerännyt kap-

pale. Äänestys herätti lapsissa monenlaisia tunteita, joillakin jopa silkkaa ärty-
mystä, mikäli oma lempikappale ei voittanutkaan. Levyraadın lopuksi kävimmekin
opettavaisen keskusteluhetken äänestämisen ja demokratian periaatteista.

7.4 Arviointi- ja viimeistelyvaihe

Vaikka olenkin eritellyt arviointivaiheen erillisesi vaiheekseen, pysähdyimme
hankkeen aikana useasti tarkistamaan hankkeen tavoitteita sekä valmisteilla ole-
vaa opasta. Myös Salonen (2013) esittää konstruktivisessa mallissaan tarkistus-
vaiheen sisällyttämistä kaikkiin vaiheisiin (Salonen 2013, 18). Varsinkin joulun-
ajan lomat sekoittivat hankkeen kulkua, jolloin oli tarpeen palauttaa mieliin kehit-
tämistehtäväämme ja tavoitteitamme sekä sopia jatkotoimenpiteistä.

Arviointivaiheessa tarkoituksena oli pitää suunnitelman mukaisesti arviointipala-
veri, jossa toimijoiden kanssa yhteisesti keskustellen oli tarkoitus käydä läpi ke-
hittämishankkeen arviointia tavoitteiden sekä oppaan suhteen. Aikaa palaverin
pitämiselle ei vain tahtonut löytyä, joten päädyin laatimaan kirjallisen arviointilo-
makkeen toimijoille (Liite 8). Oppaasta pyysin palautetta päiväkodin muiltakin
kasvattajilta (Liite 7), jonka jälkeen jatkoin sen hiomista saamani palautteen pe-
rusteella.

Arvioinnin jälkeen alkoi kehittämishankkeen viimeistelyvaihe, joka sisälsi oppaan
viimeistelyn sekä kehittämishankkeen raportin kirjoittamisen. Salonen (2013) ku-
vaa viimeistelyvaihetta opiskelijan kannalta työlääksi (Salonen 2013, 18). Kirjoitin
hankkeen loppuraportin lähes valmiiseen muotoonsa ja lähetin sen toimeksian-
tajalle tarkistettavaksi.

7.5 Tuotos

Kehittämistyön tuotoksena valmistui Lapsen osallisuus päiväkodissa – Opas var-
haiskasvattajille. Nimensä mukaisesti se on kohdennettu päiväkodissa työtä te-
keville ammattikasvattajille. Opas sisältää lapsen osallisuutta teoreettisesti avaa-
vaa tietoa sekä se kuvaa esimerkinomaisesti Peukaloisten ryhmän osallisuuden

kehittämisprosessia. Kehittämishankkeen näkyväksi tekemisen ja havainnollistamisen tueksi liitin oppaaseen valokuvia toiminnasta. Tavoitteena oli, että kasvatijat saisivat oppaan avulla vinkkejä osallisuuden lisäämiseen omissa ryhmissään.

Aloitin oppaan luonnostelun tietoperustan osalta jo toteutuksen alkuvaiheessa, sillä arvelin, että sillä olisi käyttötarvetta hyvinkin pian. Valmistelin erilaisia versioita oppaan ulkoasua ja esittämismuotoa vaihdellen ja pyysin toimijoilta sekä muilta päiväkodin kasvattajilta mielipiteitä niihin, jotta saisin oppaasta sen käyttäjien toiveiden mukaisia. Tuotoksen sisällössä käytetään kohderyhmää puhuttelevaa ja sisällön kannalta tarkoituksenmukaista kirjoitustyyliä, jossa tulisi ottaa huomioon kohderyhmän ikä, asema ja tietämys aiheesta sekä tuotoksen käyttötarkoitus ja erityisluonne (Vilkkä & Airaksinen 2003, 129). Otin huomioon päiväkodin kasvattajien eri ammattiryhmien koulutukselliset tasot ja pyrin muotoilemaan tekstin riittävän selkeäksi ja ymmärrettäväksi, tavoitellen kuitenkin vakuuttavaa ja uskottavaa tekstiä.

Sain oppaan mielestäni riittävän esiteltävään muotoon helmikuun lopulla, jolloin tulostin sen kasvattajien luettavaksi. Kiirehdin hieman oppaan julkaisemista, sillä esimieheni ilmoitti maaliskuun alussa pidettävästä tiimi-illasta, jonka aiheena oli esiopetussuunnitelman yksikkökohtaisten toimintasuunnitelmien tekeminen. Koin erittäin tärkeäksi saattaa opas kasvattajien luettavaksi ennen tiimi-iltaa, jolloin sen käyttötarkoituksena oli toimia pohjustuksena tiimi-illan aiheenakin olleeseen lapsen osallisuuden huomioimiseen ja käytäntöön siirtämisen pohtimiseen.

Myös uuden varhaiskasvatussuunnitelman (2017) valmistelussa oltiin vaiheessa, jossa paikallisten yksikköjen työryhmät tekivät pohjatyötä suunnitellessaan yksikkökohtaista kommentointia varhaiskasvatussuunnitelman prosessiin. Päiväkoitimme työryhmään kuuluvat kaksi lastentarhanopettajaa pyysivät lupaani käyttää opasta tämän pohjatyön tekemisen tueksi, joten iloitsin sillä hetkellä nopeaa aikatauluani ja sitä, että opas päätyi välittömästi hyötykäyttöön.

8 ARVIOINTI JA POHDINTA

8.1 Tuotoksen arviointi

Palautteen saamiseksi laadin kasvattajille palautelomakkeen (Liite 7), jossa toivoin lukijoita arvioimaan oppaan sisältöä, ulkoasua sekä omin sanoin esittämään mielipiteensä oppaasta. Robson (2001) kuvaa arviointia, jonka pääasiana on muokata ja kehittää toimintaa, formatiiviseksi arvioinniksi. Sitä voidaan käyttää projekteissa, joissa tavoite on tiedossa ja arvioinnin tavoitteena on olla tavoitteiden saavuttamisen apuna. (Robson 2001, 80-81.) Sisällön ja ulkoasun osalta kysymystyyppinä oli Likert-asteikko, jossa vastausvaihtoehdoilla 1= huono, 2= tyydyttävä, 3= hyvä, 4= erinomainen, pyysin suuntaa antavaa mielipidettä. Tämän arvion perusteella pyrin saamaan esille oppaan osa-alueet, joiden kohentamiseen voisin vielä kiinnittää huomiota. Sisällön osalta pyysin arviota sen ymmärrettävyydestä, selkeydestä, ajankohtaisuudesta, kiinnostavuudesta, laajuudesta ja merkityksellisyydestä. Oppaan ulkoasun osalta arvioitiin visuaalista kokonaiskuvaa, valokuvien laatua ja siisteyttä. Lomakkeet pyydettiin nimettöminä, jonka toivoin lisäävän halukkuutta rehellisen palautteen antamiseen.

Palautettujen lomakkeiden (7 kpl) mukaan oppaan sisällön kaikki osa-alueet (ymmärrettävyys, selkeys, ajankohtaisuus, kiinnostavuus, laajuus, merkityksellisyys) koettiin pääosin erinomaiseksi tai hyväksi (3 ja 4). Yksi vastaajista koki oppaan laajuuden olevan tyydyttävää (2) tasoa. Ulkoasun osalta visuaalinen kokonaiskuva oli hyvä tai erinomainen (3 ja 4). Myös kuvien laatu arvioitiin tasaisesti hyväksi tai erinomaiseksi, yhden vastaajan mielestä ne olivat tyydyttävää tasoa. Oppaan siisteys arvioitiin pääosin erinomaiseksi.

Mielipideosiossa vastaajat kuvasivat opasta seuraavasti:

”Tiivis ja selkeä. Sopivan mittainen ja hyvät esimerkit. Pidin myös itse otetuista kuvista. Antoisa esitys.”

”Hieno, kattava, kiinnostava.”

"Oppaassa olevat konkreettiset esimerkit antoivat hyvän, selvän kuvan osallisuuden mahdollisuuksista. Opas lisäsi ja teroitti sitä ajatusta, että osallisuus on muuttuva prosessi ja tasot vaihtelevat toimintakauden sisällä ja lapsiryhmän tarpeiden mukaan."

"Hyvä. Kuvat selkeytti ja hyviä. Mukava lukea. Olit nähnyt paljon vaivaa. Kiitos. Tärkeä asia meille jokaiselle."

"Erittäin ajankohtainen; huomioitu uusi opetussuunnitelma. Osallisuus käsitteenä avautuu myös muille kuin ammattikasvattajille. Sopivassa suhteessa teoriaa ja konkretiaa. Käsitteet avattu selkeästi ja havainnollisesti. Tällaista opasta on kaivattu varhaiskasvatukseen."

Kasvattajien mielipiteissä tulee mielestäni esille se, että opas oli selkeyttänyt ajatuksia osallisuudesta ilmiönä sekä konkreettisten esimerkkien avulla oli pohdittu lapsen osallisuutta käytännössä. Näin ollen oppaan suhteen pääsimme tavoitteeseen.

8.2 Työskentelyn arviointi

Kun oppaan valmistumisesta ja varsinaisen toiminnan päättymisestä oli jo kulu-
nut muutama viikko aikaa ja suunnitellun arviointipalaverin ajankohta siirtyi tois-
tuvasti, sovimme toimijoiden kanssa arvioinnin suorittamisesta kirjallisen mene-
telmän avulla. Hyvänä puolena lomakearviointissa oli se, että toimijat saivat
omassa rauhassa pohtia hankkeen kulkua, omaa oppimistaan sekä tavoitteita.
Tämän arvioinnin tarkoituksena oli osoittaa, mitä hankkeessa oli saavutettu. Rob-
sonin (2001) mukaan projektin vaikutuksiin keskittyvää arviointia kutsutaan sum-
matiiviseksi arvioinniksi (Robson 2001, 81).

Lomakkeessa kysyttiin ensin hankkeen tavoitteiden mukaisesti, kokivatko he
osallisuustietoisuutensa lisääntyneen ja pyydettiin yksilöimään opittuja asioita.
Pyysin heitä myös kuvailemaan kehittämishankkeen vaikutuksia omaan kasva-
tustyöhön ja muuttuiko jokin asia. Toisena tarkastelukohteena olivat valitse-
miemme menetelmien; leikinvalintataulun muokkauksen ja lastenkokouksien ar-
viointi. Toimijat pohtivat ensiksi yleisesti menetelmien vaikutusta ja kuvasivat esi-
merkein, millä tavoin ne osallisuutta tukivat. Toimijat arvioivat Shierin tasomallin
avulla sekä leikinvalintataulun, että lastenkokousten osallisuuden tasoa. Lopuksi
pyysin arviointia myös tiimin työskentelystä.

Kasvattajien osallisuustietoisuuden osalta kaikki toimijat kokivat osallisuustietoisuutensa lisääntyneen:

"Lähes päivittäin löydän itseni miettimästä, tukeeko tilanne lapsen osallisuutta".

"Olen huomannut, ettei asia ole helppo, koko ajan pitäisi pysähtyä havainnoimaan".

"Hankkeen aikana saimme hyvän pohjustuksen aiheeseen käymällä mm. Shierin mallia läpi. Saimme materiaalia riittävästi ja käytännön toteutuksen aikana mieleen iskostui uudenlaisia keinoja lasten osallisuuden tukemiseksi. Erittäin hyvä ja hyödyllinen hanke".

"On yllättävän vaikeaa siirtää lapselle valtaa".

"Mielestäni tavoite on täyttynyt. Tuen ehdottomasti jatkossakin lapsen osallisuutta".

Opittuja asioita ja seikkoja, jotka koettiin tärkeiksi lapsen osallisuudessa, kuvattiin seuraavasti:

"Opin, ettei muutosten tarvitse välttämättä olla mullistavia. Pienilläkin muutoksilla toimintatavoissa saadaan lisättyä lasten osallisuutta arkisissa puuhissa".

"Tärkeää mielestäni on, että lapset pääsevät ihan oikeasti vaikuttamaan, mutta myös se, että he oppivat kantamaan vastuuta".

"Prosessi on hidas molemmille osapuolille. Pienin askelin mennään ja toivottavasti eteenpäin."

"Tärkeää on mielestäni lasten kuuleminen ja se, että lapsi kokee myös tulleen kuulluksi ja ymmärretyksi, että hänen mielipiteellään on merkitystä".

"Lastenkokoukset ovat ihan uusi tapa ottaa lapset kuulluksi".

Kehittämishankkeen vaikutusta ja mahdollista muutosta omaan kasvatustyöhön kuvattiin seuraavasti:

"Pysähdyn ajattelemaan asiaa yllättävän usein. Monesti olen todennut, etten ainaakaan vielä osaa siirtää valtaa lapsille".

"Muuttuminen ei ole helppoa, kun kymmeniä vuosia on tehnyt toisin, ei vaikka halu olisi kova. Koen kuitenkin tärkeänä, että olen yrittänyt muuttaa ainakin pienissä asioissa tapani tehdä".

"Säilyykö muutos, riippuu monesta asiasta esim. seuraavan työtiimin tavasta tehdä työtä".

"On todella hyvä herätellä meitä kasvattajia muistamaan, kuinka tärkeää on kuunnella lapsia. Jokainen saa sanoa oman mielipiteen ja toiveen ja aikuinen oikeasti pysähtyy kuuntelemaan".

"Työ on mielestäni mennyt siihen, että liikaa aikuiset päättää lapsen puolesta, mitä tehdään. Lasten luovuus ja innostus kuolee".

Leikinvalintataulun osalla toimijat arvioivat Shierin osallisuuden tasomallia apuna käyttäen osallisuuden lisääntyneen tasosta 3 (lasten mielipiteet otetaan huomioon) tasolle 4 (lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin).

"Lapset ovat saaneet toivoa leikkejä, leikkiin välineitä ja leikkitilan tilanteen mukaan. Arvioin taulunkäytön asettuvan tasolle 4 (Shier)."

"Leikinvalintataulu on lisännyt nykyisellään lapsen osallisuutta. Lapset saavat olla vaikuttamassa siihen, mitä leikkejä on valittavissa, sekä keksiä uusia yhdistelmäleikkejä. Aikuiselle jää kuitenkin viimeinen päätävä, joten 4:s taso toteutunut."

"Riippuu lapsesta eli yksilöerot ovat yllättäneet. Joillekin Shier on 4:ssä, mutta on lapsia, joiden osallisuus ei ole kehittynyt mielestäni. Osasyynä voi olla oma taitamattomuuteni, etten ole osannut kannatella."

Viimeinen kommentti sisälsi mielestäni mielenkiintoista ja tärkeää pohdintaa. Huomasimme todellakin, että lasten yksilölliset tarpeet ja näiden tarpeiden huomioiminen vaikuttavat siihen, millä osallisuuden tasolla yksilökohtaisesti liikutaan. Esimerkiksi S2-lasten kohdalla mielipiteen kuuleminen ja päätöksentekoon osallistuminen vaativat kasvattajilta yksilöllisiä keinoja heidän osallisuutensa huomioimiseksi. Tämän vuoksi lisäsimme mm. kuvatukea heidän osallisuutensa tukemiseen.

Lastenkokoukset koettiin erinomaiseksi keinoksi lisätä lapsen osallisuutta toiminnan suunnitteluun ja arviointiin. Kommentteissa korostui aikuisten aito sitoutuneisuus ja kiinnostus lastenkokouksia kohtaan ja yleinen mielipide oli se, että tässä asiassa olimme erityisesti kehittyneet:

"Lastenkokoukset ovat olleet todella hedelmällisiä. Lapset ovat uskaltaneet sanoa mielipiteensä ja ne on otettu huomioon. Esim. temppuradan suunnittelussa, lapset saivat hyvinkin itsenäisesti päättää käytettävät välineet, sekä mitä missäkin tehdään. Aikuinen kirjasi ylös lasten suunnitelman. Yhdessä myös puntaroitiin suunnitelman toimivuutta."

"Lastenkokousten osalta osallisuuden taso on vahva 4. Lähestyy toisinaan jo tasoa 5."

” Lastenkokouksissa toteutuu osallisuus mielestäni koko ajan paremmin ja lapset ovat alkaneet ymmärtää, että heitä kuunnellaan.”

Tiimityöskentelyn arvioinnissa toimijat kokivat olleensa sitoutuneita ja innostuneita:

” Olin innostunut ja yritteliäs, mutta noin pienessä ajassa en kehittynyt kovastikaan. Tiimi tuki hankevastaavaa mahdollisimman paljon, mutta tuleeko osallisuus jatkossa kehittymään lisää?”

”Asiat oli tuotu esiin selkeästi ja perustellusti, jonka pohjalta aloimme toteuttamaan pienryhmissä ja yhteisissä piirihetkissä.”

”Alkuun oli vaikeaa ”laittaa itsemme likoon” täysillä hankkeessa emmekä tainneet siinä ihan täysin onnistuakaan. Uskon kuitenkin, että kaikkien asenne muuttui projektin aikana myönteisemmäksi lapsen osallisuuden tukemiselle.”

”Uskalsimme laittaa mielikuvituksemme liikkeelle, mikä innosti lapsiakin käyttämään omaa luovuuttaan. Uskon, että kaikille jäi sellainen olo, että tätä jatketaan tulevaisuudessakin.”

”Huomaan jo miettiväni, miten jatkossa voimme suunnitella toimintaa siten, että lapsen omalle luovuudelle ja mielikuvitukselle jäisi aiempaa enemmän tilaa. Ehkäpä joskus pääsemme tasolle 5.”

Mielestäni onnistuimme saavuttamaan tavoitteemme osallisuustietoisuuden lisäämisestä ja sen käytäntöön siirtämisessä. Toimijoiden arviointilomakkeiden pohdinnoissa tuodaan esiin kuvaavasti, miten osallisuustietoisuus oli pikkuhiljaa muuttunut osallisuusajatteluksi. Mielestäni se kuvaa kasvattajien asenteellista muutosta lapsen osallisuuden huomioimisen suhteen positiiviseen suuntaan.

Toimeksiantajan antaman lausunnon (Liite 9) mukaan kehittämishankkeen tavoitteet ja hyödynnettävyys, opiskelijan osaaminen ja tehdyt johtopäätökset sekä tekijän aktiivisuus olivat kiitettävää tasoa. Aihe oli koettu erittäin kiinnostavaksi ja ajankohtaiseksi ja tuotos arvioitiin selkeäksi ja helposti lähestyttäväksi.

8.3 Ammatillinen arviointi ja pohdinta

Tarkastelin kehittämishankkeen aikana toteutunutta ammatillista oppimistani ja osaamistani sosionomi (amk) koulutuksessa painottuvien kompetenssialueiden

kautta, sillä hankkeen toteuttamiseen vaadittiin kaikkia osaamisen alueiden hallintaa. Varhaiskasvatuksen sosionomilta odotetaan työssään asiakastyön osaamista, joka tässä osallisuuden kehittämistyössä merkitsi lapsen kehitykseen, kasvuun ja oppimiseen liittyvää substanssiosaamista ja kokonaisvaltaista pedagogista osaamista. Osallisuuden kehittäminen oli osattava integroida ryhmän toimintaan siten, että huomioimme samalla myös muut kasvatuksen ja opetuksen osa-alueet. Hankkeen myötä opin myös tunnistamaan omaa kasvatus- ja lapsinäkemystäni sekä työtäni ohjaavia käyttöteorioita. Oman työn jatkuva kriittinen tarkastelu ja reflektointi edesauttoivat näiden teorioiden käytäntöön siirtämisessä. Lapsen osallisuutta kehittävässä hankkeessa pääsin toteuttamaan sosionomin osaamisen keskiössä olevaa sosiaalipedagogista työtettä, jonka tavoitteena on asiakkaan valtaistuminen ja voimaantuminen.

Ammatillisen vuorovaikutuksen osaaminen korostui hankkeen jokaisessa vaiheessa alkaen projektin esittelystä, hankkeen eteenpäin viemisestä ja toimijoiden sitouttamisesta, yhteistyöstä vanhempien kanssa, lapsiryhmän ohjaamisesta, aina tiimityöskentelyn ohjaamiseen. Hankkeen aikana myös viestintätaitojen hallinta korostui, sillä hankkeen etenemiseksi oli osattava oikea-aikaisesti olla yhteydessä mm. toimeksiantajaan, esimieheen, toimijoihin ja lasten vanhempiin. Erityisesti tiimityöskentelytaidot korostuivat, sillä hankkeen eteneminen oli riippuvainen kasvattajatiimin yhteisestä tavoitteiden asettelusta.

Sosionomin palvelujärjestelmäosaamiseen sekä kriittiseen ja osallistavaan yhteiskuntaosaamiseen liittyvät hyvin vahvasti yhteiskunnassa tapahtuvien muutosten tunnistaminen, lainsäädännölliset muutokset, ennakointi ja palvelujen kehittäminen vastaamaan asiakkaiden tarpeita. Osallisuutta kehittävä hanke oli mielestäni juurikin tätä. Jo lainsäädäntö itsessään korostaa lapsen osallisuutta ja näin ollen jo aihevalinta oli mielestäni ajankohtainen ja onnistunut.

Sosiaalialan johtamisosaaminen sisältää mm. taitoa kehittää työyhteisön osaamista ja palveluprosesseja. Kehittämishankkeessa pyrin vaikuttamaan kasvattajien ammatilliseen toimintaan tuomalla toimintakulttuuriin uuden näkökulman ja tavan toimia. Toiminnassa tämä osaaminen punnittiin siinä, millä tavoin uusi asia ”markkinoitiin” työyhteisössä ja ennen kaikkea, miten se perusteltiin uskottavasti.

Oli tärkeä huomioida jokaisen työntekijän koulutuksellinen tausta ja osaaminen, ja suunnitella hankkeen toteutus tarkoin, jotta kaikilla toimijoilla olisi mahdollisuus olla osallinen osallisuuden kehittämisessä.

Kehittämishankkeessa kulminoitui luonnollisesti sosionomin tutkimuksellinen kehittämisosaaminen. Hankkeen aloitus, eteneminen ja loppuun saattaminen edellyttivät systemaattista tiedonhankinnan ja kriittisyyden opettelua, tutkimus- ja kehittämismenetelmien tuntemista, hallintaa ja analyysitaitoa sekä arvioinnin osaamista. Työläin ja ylivoimaisesti raskain vaihe oli hankkeen raportoinnin tekeminen. Omien voimavarojen tunnistaminen ja ylläpitäminen kuuluvat kuitenkin sosionomin ammattitaitoon, joten oli tärkeää ajoittain myös pysähtyä hengähtämään aina kun siihen löytyi mahdollisuus.

Sosiaalialan työssä eettinen osaaminen liittyy kaikkiin osaamisen alueisiin. Varhaiskasvatuksessa kaikkea toimintaa ohjaavat yhteisesti sovitut arvot ja ammatteettiset periaatteet, jotka sosiaalialan ammattilainen tiedostaa ja huomioi toiminnassaan. Kehittämistoiminnassa kaikki toiminta toteutettiin lasta kunnioittavasti, tasapuolisuus ja oikeudenmukaisuus huomioiden.

Kehittämishankkeessa aloitettua lapsen osallisuutta lisäävää kehittämistyötä on kevään aikana tarkoitus jatkaa laajentamalla osallisuuden kehittäminen koskemaan kaikkia Roution päiväkodin lapsiryhmiä. Suunnitteilla on seuraavan kauden oppimis- ja toimintaympäristön kehittämistä käsittelevä koulutusilta, jossa käymme läpi mm. toteutunutta hanketta. Lisäksi tilaisuudessa on tarkoituksena tarkastella enemmän osallisuutta estäviä asioita, jotka tässä prosessissa jäivät pienempään rooliin.

LÄHTEET

Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino.

Eerola, S. 2014. Kasvatusajattelun ja lapsikäsitteiden muutos varhaiskasvatustieteellisissä vuosina 1975-2005. Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto. Viitattu 20.3.2016 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/96828/GRADU-1426864844.pdf?sequence=1>

Haapamäki, J.; Kaipio, K.; Keskinen, S.; Uusitalo, I. & Kuoksa, M. 2000. Yhteisö kasvattaa. Päivähoito oppimis- ja kasvatusyhteisönä. Helsinki: Tammi.

Hautala, T.; Ojalehto, M. & Saarinen, J. 2012. Työelämää kehittämässä. Ammattikorkeakoulu projektin kehittäminen kumppanina. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 67. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Heikka, J.; Hujala, E. & Turja, L. 2009. Arvioinnista opiksi. Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa. Vantaa: Printel.

Heikka, J.; Fonsen, E.; Elo, J. & Leinonen, J. 2014. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Suomen Varhaiskasvatus ry.

Heikkinen, H.; Rovio, E. & Syrjä, L. 2006. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Kansanvalistusseura: Helsinki.

Hokkanen, P. 2011. Lapsen toimijuus päiväkodin fyysisessä ja kulttuurisessa ympäristössä – Eteisympäristö lapsen paikkana. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 28.3.2016 <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/27156/URN%3aNB%3afi%3ajyu-2011061310994.pdf?sequence=1>

Hujala, E. & Turja, L. 2011. Varhaiskasvatuksen käsikirja. PS-kustannus. Jyväskylä.

Kalliala, M. 2008. Kato mua – Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki. Gaudeamus.

Kiili, J. 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 283. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 3.4.2016 <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13311/9513924009.pdf?sequence=1>

Korppi, M. & Latvala, J. 2010. Osallistava vuorovaikutuksen malli lasten osallisuuden mahdollistajana. Kasvatustieteen pro gradu. Jyväskylän yliopisto.

Kuntalaki 365/1995.

Lehtinen, A-R. 2000. Lasten kesken. Lapset toimijoina päiväkodissa. SoPhi 55. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 3.4.2016 <https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/tutkimus-vanha/sophi/51-75/SoPhi55.pdf>

Lohjan kaupunki 2011. Kasvatuksen ja opetuksen kehittämisohjelma 2011 – 2018. Viitattu 22.3.2016 http://www.lohja.fi/Liitetiedostot/Sivistys/Kaso_suomi.pdf

Marjanen, P.; Marttila, M. & Varsa, M. 2003. Pienten piirissä – Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. PS-kustannus. Jyväskylä.

Opetushallitus 2014. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:94. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere.

Pelastakaa lapset ry. 2016. Osallisuus. Viitattu 6.1.2016 <http://www.pelastakaalapset.fi/toiminta/vaikuttamisty/osaallisuus/>

Peyton, L. 2005. "High/Scope Supporting the Child, the Family, the Community": A Report of the Proceedings of the High/Scope Ireland Third Annual Conference, 12th October 2004, Newry, Northern Ireland. Child Care in practice 433-456. Viitattu 28.3.2016 http://brewstersclassroom.weebly.com/uploads/5/1/7/1/51717833/high_scope_outline.pdf

Pyökkimies, M. 2009. Lasten osallisuus suomalaisissa varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 12.4.2016 https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/22634/URN_NBN_fi_jyu-200912134515.pdf;sequence=1

Rajala, A.; Hilppö, J.; Kumpulainen, K.; Tissari, V.; Krokfors, R. & Lipponen, L. 2010. Merkkejä tulevaisuuden oppimisympäristöistä. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2010:3. Viitattu 20.3.2016 http://www.oph.fi/download/125605_Merkkeja_tulevaisuuden_oppimisymparistoista_UUSI_5.8.2010.pdf

Robson, C. 2001. Käytännön arvioinnin perusteet. Helsinki: Tammi

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön – opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turun ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Shier, H. 2001. Pathways to participation: Openings, Opportunities and Obligations. Children and Society. 15. 107 – 117. Viitattu 21.3.2016 http://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf

Shier, H. 2006. Pathways to Participation Revisited: Nicaragua Perspective. Viitattu 28.3.2016 http://www.harryshier.net/docs/Shier-Pathways_to_Participation_Revisited_NZ2006.pdf

Sinclair, R. 2004. Participation in practice: Making it meaningful, effective and sustainable. Children and society 18(2), 106-118. Viitattu 9.4.2016 <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.turkuamk.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=95c4bd76-c0e5-4e25-90ba-80c371544368%40sessionmgr4004&vid=1&hid=4204>

Stenvall, E. & Seppälä, U. 2008. Talo lapsia varten. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin työpapereita 2008:1. Viitattu 20.3.2016 http://www.socca.fi/files/100/Talo_lapsia_varten_lasten_osallisuus_paivakodissa.pdf

Suomen perustuslaki 731/1999.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampere University Press.

Turja, L. 2011. Lapset osallisina – Kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Varhaiskasvatus tänään. Suomen varhaiskasvatus ry:n verkkolehti. Viitattu 20.3.2016 <http://ecef.org/wp-content/uploads/2014/03/2011-3-Turja.pdf>

Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Helsinki: Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Oppaita 56. Viitattu 20.3.2016 <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatussuunnitelmanperusteet.pdf?sequence=1>

Venninen, T.; Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. "Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi" – Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Työpapereita 2010: 3. VKK – Metro. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Viitattu 20.3.2016 http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paikaupunkiseudun_paivako-deissa_2010.pdf

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Vilkka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Virkki, P 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Dissertations in Education, Humanities and Theology No 66. Itä-Suomen yliopisto. Viitattu 3.4.2016 http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1735-5/urn_isbn_978-952-61-1735-5.pdf

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 1989. Viitattu 20.3.2016 https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Tutkimuslupa-pyyntö

Anne-Maria Manninen

11.11.2015

Oppilaitos: Turun ammattikorkeakoulu
Koulutusohjelma: Sosiaali- ja
Tutkinto: Sosionomi (amk)
Suuntaus: Lapsi-, nuoriso-, ja perhetyö
Lto-pätevyys

Varhaiskasvatuspäällikkö Merja Kuusimurto
Lohjan kaupungin sivistystoimi
Varhaiskasvatus

TUTKIMUSLUPA-PYYNTÖ

Opinnäytetyö ”Lapsen osallisuuden tukeminen Peukaloisten ryhmässä” – Osallisuutta tukevan toimintakulttuurin kehittäminen

Tällä tutkimuslupa-pyyntöllä anon lupaa opinnäytetyöni suorittamiseksi Lohjan kaupungin Roution päiväkodissa.

Opinnäytetyöni on toiminnallinen kehittämissuunnitelma varhaiskasvatuksen kontekstissa. Sen aiheena on lapsen osallisuuden tukeminen päiväkodin lapsiryhmässä ja keskittyy lapsen osallisuuden mahdollistamiseen ja osallisuutta tukevan toimintakulttuurin kehittämiseen. Oleellista tässä kehittämissuunnitelmassa on tiimityöskentely ja kasvattajien kasvatustietämysten jakaminen. Laajemmalla mittakaavalla tällä kehittämissuunnitelmalla pyritään kasvattajien osaamisen lisäämiseen ja päivähoitoon laadun parantamiseen.

Opinnäytetyön tavoitteena on lisätä päiväkodissa tietoisuutta lapsen osallisuuden tukemisesta ja kehittää yhdessä kasvattajatiimin kanssa osallisuutta lisäävää toimintakulttuuria. Kehittämistehtävänä on koota prosessin aikana tietopaketti päiväkodin kasvattajien käyttöön. Tietopaketti sisältää tietoa lapsen osallisuudesta varhaiskasvatuksessa, sekä käytännön vinkkejä osallisuuden mahdollistamiseksi päiväkodin arjessa.

Kehittämistyön toimijoita ovat Roution päiväkodin Peukaloisten-ryhmän kasvattajatiimi, johon kuuluu lastentarhanopettaja, kaksi lastenhoitajaa sekä erityisavustaja, sekä ryhmän 3-5-vuotiaat lapset. Itse toimin toisena lastenhoitajana sekä olen päävastuussa tämän kehittämissuunnitelman etenemisestä.

Kehittämistyön aineistonkeruun menetelminä ovat kasvattajien tiimipalaverit, joissa menetelmänä dialoginen keskustelu ja arviointi. Aineistona palaverista kirjoitetaan muistiota. Toiminnassa ovat menetelmänä kirjalliset menetelmät. Aineistona ovat toimijoiden havainnointit ja reflektointi yhteisellä alustalla. Itse kirjoitan toiminnallisen osuuden aikana kenttäpäiväkirjaa, johon sisällytän havaintoja toiminnan etenemisestä sekä henkilökohtaisen oppimisen reflektointia. Kehittämistoiminnan aineistoa dokumentoidaan myös valokuvien avulla. Kuvataan lapsia päiväkodin arjessa, jolla pyritään tuomaan esiin konkreettisesti se, miten lasten osallisuutta on toiminnassa kehitetty. Lasten valokuvaukseen pyydetään vanhempien kirjallinen lupa.

Tämän opinnäytetyön ohjaajana toimii Turun ammattikorkeakoulun puolelta lehtori Heli Virjonen sekä työelämän edustajana lastentarhanopettaja Eija Akiyama.

Yhteistyöterveisin

Anne - Maria Manninen

Liitteet: Opinnäytetyö suunnitelma

Tutkimuslupa

LOHJA

Viranhaltijapäätös

Varhaiskasvatuspäällikkö

23.11.2015

§ 13

Tutkimuslupa "Lapsen osallisuuden tukeminen Peukaloisten ryhmässä (Roution pk) - Osallisuutta tukevan toimintakulttuurin kehittäminen

Varhaiskasvatuspäällikkö päättää tutkimusluvasta Lohjan kaupungin sivistystoimen johtosäännön 9 § 6 mom. mukaan (Hallintolain 434/2003, 17.3.1995/365 Kuntalaki 14§)

Anne-Marie Manninen anoo 11.11.2015 päivätyllä tutkimuslupa-pyyntöllä tutkimuslupaa Peukaloisten ryhmään (Roution pk) opinnäytetyön suorittamiseksi. Opinnäytetyön tavoitteena on lisätä päiväkodissa tietoisuutta lapsen osallisuuden tukemisesta ja kehittää yhdessä kasvattajatiimin kanssa osallisuutta lisäävää toimintakulttuuria. Kehittämistehtävänä on koota prosessin aikana tietopaketti päiväkodin kasvattajien käyttöön. Tietopaketti sisältää tietoa lapsen osallisuudesta varhaiskasvatuksessa, sekä käytännön vinkkejä osallisuuden mahdollistamiseksi päiväkodin arjessa.

Päätös Myönnetään tutkimusluvan Anne-Marie Manniselle Peukaloisten ryhmään (Roution pk) opinnäytetyön suorittamiseksi.

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Merja Kuusimurto
Merja Kuusimurto
Varhaiskasvatuspäällikkö

Pöytäkirjan nähtävilläolo ja oikaisuvaatimusohje

Pöytäkirja on yleisesti nähtävänä 30.11.2015 asiakaspalvelukeskuksessa, Karstuntie 4, Lohja.

Tähän päätökseen tyytymätön voi tehdä kirjallisen oikaisuvaatimuksen Lohjan kasvatus- ja opetuslautakunnalle, osoite PL 71, 08101 Lohja. Oikaisuvaatimuksesta on selvästi käytävä ilmi päätös, johon oikaisua haetaan (päätöksentekijä, pykälä, päivämäärä). Oikaisuvaatimus on tehtävä 14 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Asianosaisen katsotaan saaneen päätöksestä tiedon 7 päivän kuluessa kirjeen lähettämisestä ja kunnan jäsenen, kun pöytäkirja on asetettu yleisesti nähtäville.

Hei Peukaloisten vanhemmat!

Opintoni Turun ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelmassa alkavat olla loppusuoralla ja edessä ovat lastentarhanopettajan pätevyyteen tähtäävän työharjoittelun suorittaminen sekä opinnäytetyön tekeminen. Työharjoittelun suoritan kahdessa osassa ajalla 23.11-18.12.2015 sekä 11.1-19.2.2016. Koulutukseni on ns. monimuoto-opiskelua, joka toteutuu tässä työn ohessa.

Työharjoittelun aikana tarkoitukseni on työstää opinnäytetyöni toiminnallista osuutta. Opinnäytetyön aiheeksi olen valinnut kehittämistyön, jonka aiheena on: Lapsen osallisuuden tukeminen Peukaloisissa - osallisuutta tukevan toimintakulttuurin kehittäminen. Lasten osallisuus on keskeinen lapsen oikeuksien toteutumiseen ja lasten hyvinvointiin vaikuttava tekijä, jolla varmistetaan lapsen aseman ja mielipiteen huomioiminen. Kehittämistyön aihe on tällä hetkellä merkityksellinen ja ajankohtainen, sillä esiopetuksen uudet perusteet sekä uusi varhaiskasvatuslaki korostavat lasten osallisuutta. Kehittämistyön tavoitteena on yhdessä ryhmän aikuisten kanssa kasvattaa omaa ammatillista osaamistamme lapsen osallisuuden ja lapsilähtöisen toiminnan kehittämiseksi, sekä lapsen osallisuutta lisäävien työtapojen ja menetelmien kehittämiseksi. Kehittämistyön tuotoksena on tarkoitus laatia opas päiväkodin kasvatushenkilöstön käyttöön sekä laatia kehittämisprosessista loppuraportti Turun ammattikorkeakoululle.

Kehittämistyötä varten kerään aineistoa toiminnan yhteydessä mm. valokuvaamalla, minkä vuoksi kysynkin teiltä vanhemmilta lupaa lapsenne kuvaamiseen erillisellä lupalomakkeella. Valokuvien avulla pyrin tekemään lasten osallisuutta toiminnassamme näkyväksi ja liittäisin mielelläni kuvia työntekijöille suunnattuun oppaaseen kuin myös loppuraporttiin. Kehittämistyössäni olen sitoutunut noudattamaan tutkimustyöhön liittyviä eettisiä periaatteita, joten kaikki lasten tiedot (nimet, tunnistettavuus mielipiteistä jne.) pysyvät anonyymeina. Kehittämistyön raportti on valmistuttuaan luettavissa internetissä opinnäytetöiden theseus-tietokannasta ja mm. Turun ammattikorkeakoulun kirjastosta. Raportti on siis julkinen, joten sen vuoksi tämä valokuvaus - lupa on tärkeä.

Kuulisin mielelläni myös teidän vanhempien ajatuksia lapsenne toiveista ja kiinnostuksen kohteista ajatellen hänen päiväkotipäiväänsä!

Yhteistyö terveisin

Anne

Valokuvauslupa

30.11.2015

Valokuvauslupa

Lastani _____ SAA

VALOKUVATA Anne - Maria Mannisen opinnäytetyön materiaalin dokumentointia varten. Valokuvia käytetään opinnäytetyön tuotokseen (oppaaseen päiväkodin työntekijöille) ja opinnäytetyön raporttiosuuteen.

Lastani _____ EI SAA

VALOKUVATA Anne-Maria Mannisen opinnäytetyön materiaalin dokumentointia varten.

Kaikki lapsia koskevat tiedot käsitellään opinnäytetyön raportissa tutkimuksen teon eettisten periaatteiden ja asiakastietosuojan mukaisesti.

Lohjalla

___/___/2015 _____

Allekirjoitus

Ps. Palauttaisitko lupalapun 11.12.2015 mennessä, jotta voimme aloittaa toiminnan toteutuksen!

Kiitokset vaivannäöstänne!

Aloituspalaverin muistio

Kehittämistyön: Lapsen osallisuuden tukeminen Peukaloisissa - aloituspalaveri

Aika	08.12.2015 klo. 12.00-13.45
Paikka	Roution päiväkot / Peukaloisten ryhmän toimisto Kalliomäentie 4 08350 Lohja
Läsnä	Anne-Maria Manninen Tarja Salminen Eija Akiyama Miia Luoto

1 Aloituspalaverin sisältö ja tavoitteet

1. Kehittämistyö esittely ja kulku
2. Tavoitteiden, tarkoituksen ja kehittämistehtävän kuvaus
3. Toimijoiden sitouttaminen ja toimijoiden roolin täsmen-
täminen
4. Lapsen osallisuuden käsitteellistäminen sekä tietoperus-
taan tutustuminen
5. Keskustelua keskeisistä käsitteistä (lapsen toimijuus, lap-
silähtöisyys, lapsen osallisuus käytännössä)
6. Toimintaan siirrettävän tehtävän esittely

Palaverin tavoitteena oli käydä yhdessä kasvatustiimin kanssa läpi kehittämistyön vaiheet ja aikataulu sekä selkiyt-
tää toimijoiden roolia ja työnjakoa. Yhteisellä tietoperustaan
tutustumisella ja teoreettisten käsitteiden avaamisella dialo-
gisin keinoin pyrittiin tutustumaan toimijoiden omiin kasva-
tusnäkömyksiin ja ymmärtämään näiden monimuotoisuutta
sekä aktivoida toimijoita siirtämään osallisuus-teoriaa käy-
täntöön.

2 Aineisto ja materiaali

Ennakkomateriaalina toimijoille lähetetty Leena Turjan ar-
tikkeli: Lapset osallisina – Kohti uutta varhaiskasvatuskult-
tuuria 2011.
Annen kokoama diaesitys

2 Palaverin kulku

Palaveri aloitettiin esittelemällä lapsen osallisuutta lisäävän kehittämistyön lähtökohtia, tavoitteita ja kehittämistehtävää sekä suunnitelmaa sen toteuttamiseksi. Pohdittiin yhdessä kasvattajatiimin sekä lasten roolia kehittämistyön toteutuksessa sekä selvennettiin, mikä toimijoiden osuus kehittämistyössä on käytännön kannalta. Kehittämistyöstä vastaavana Anne esitti ehdotuksen suunnitelmasta, johon muut ryhmän kasvattajat esittivät tarkentavia kysymyksiä. Erityisesti korostettiin kehittämistyön dokumentoinnin tärkeyttä ja sovitettiin menetelmät ja välineet ajatusten ja ideoiden tallentamiseksi.

Lapsen osallisuutta käsittelevää teoriaa käytiin läpi käyttäen apuna koostettua diaesitystä. Esityksessä oli nostettu esiin lapsen osallisuuteen liittyviä erilaisia näkökulmia, lapsen osallisuus erilaisissa asiakirjoissa, osallisuuden monimuotoisuus, lapsen osallisuuden erilaisia määritelmiä sekä avattiin osallisuuteen liittyviä keskeisiä käsitteitä, kuten lapsen toimijuus, lapsilähtöisyys ja osallisuus käytännön työssä. Pohdittiin myös osallisuuden tason arviointia tutkimalla Shierin osallisuuden taso-mallia.

Palaverin lopuksi toimijoille annettiin tehtäväksi pohtia käytännön toiminnassa, mitä lapsen osallisuutta tukevia menetelmiä ja työtapoja toiminnassa jo on sekä mitä osallisuutta tukevia elementtejä voisi omaan toimintakulttuuriimme lisätä.

3 Johtopäätökset keskustelusta

Keskustelussa oltiin yhtä mieltä lapsen osallisuuden tukemisen tärkeydestä ja suunnitelmaa oltiin yksimielisesti valmiita toteuttamaan. Todettiin kuitenkin, että ajankohta tämänkaltaiselle, ajatusta ja sitoutumista vaativalle projektille ei ole paras mahdollinen, sillä toimintaa kuormittaa parhaillaan joulun ajan kiireet. Toimijat ymmärsivät kuitenkin projektille varatun ajallisen keston lyhyiden ja motivoituivat tehtävään erinomaisesti.

Koostettu tietoperusta todettiin selkeäksi ja epäselviä asioita pysähdyttiin pohtimaan tarkemmin. Todettiin yhteisesti, että tietoperustan läpikäynti poisti tiettyjä ennakkoluuloja suhteessa osallisuuden toteuttamiseen käytännössä. Mm. käsite lapsilähtöisyys oli mielletty liittyvän vapaaseen kasvatukseen ja siten oli herättänyt tietynlaista skeptisyyttä aihetta kohtaan. Myös osallisuuteen liittyvä teoriapohja koettiin aluksi vaikeaselkoiseksi ja vaikeaksi suhteuttaa käytäntöön. Käsitteiden avaaminen ja niistä keskustelu kuitenkin selvensi

kasvattajien ajatuksia ja keskustelun myötä lähti toimintaan sovellettavia ideoita syntymään.

4 Jatkosuunnitelma

Kasvattajat siirtävät osallisuus-pohdintaa käytäntöön ja tarkkailevat työssään olemassa olevia osallisuutta tukevia työmuotoja. Huomiot kirjataan post - in-lapuille tai kirjataan suoraan osaston toimiston seinällä olevalle kartongille. Pohditaan myös, millaisia menetelmiä voisimme kehittää tämän kehittämistyön puitteissa ja myös nämä ajatukset kirjataan yhteiselle alustalle.

Sovittiin suunnittelupalaverin ajankohdasta. Ehdotettiin seuraavaa tiimipalaveri aikaa maanantaina 14.12. Aikaa ei kuitenkaan vielä vahvistettu joulukiireen takia, vaan ajankohta päätetään myöhemmin. Kuitenkin niin että palaveri pidetään ennen joulun pyhiä.

08.12.2015

Anne-Maria Manninen

Anne-Maria Manninen

Jakelu

Leena Sandell
Eija Akiyama
Miia Luoto
Tarja Salminen

Suunnittelupalaverin muistio

Muistio

12.1.2016

Kehittämistyön: Lapsen osallisuuden tukeminen Peukaloisissa - Suunnittelupalaveri

Aika 12.1.2016 klo. 13.00-14.00
 Paikka Roution päiväkot / Peukaloisten ryhmän toimisto
 Kalliomäentie 4 08350 Lohja
 Läsnä Anne-Maria Manninen
 Tarja Salminen
 Eija Akiyama
 Miia Luoto

1 Suunnittelupalaverin sisältö ja tavoitteet

1. Ajatusten koonti ja keskustelu
2. Mitä lapsen osallisuutta tukevaa toimintaa Peukaloisissa on?
3. Mikä Shierin osallisuuden taso toteutuu? Lähtötason arviointi.
4. Mitä osallisuutta lisäävää/kehittävää toimintaa tiimi on halukas toteuttamaan?
5. Suunnitelma toteutukselle ja tavoitteet
6. Jatkosuunnitelma

2 Aineisto ja materiaali Aineistona Peukaloisten seinällä oleville kahdelle kartongille toimijoiden kirjaamat ajatukset toiminnassa olevista osallisuutta tukevista toimintamuodoista ja ehdotukset toimintaan kehitettävistä muodoista. Tuotoksena palaverista muistio.

3 Palaverin kulku

1) Palaveri aloitettiin keskustelemalla toimijoiden ajatuksista ja käytiin dialogia siitä, miten aloituspalaverista mieleen jääneet asiat ja tietoperustaan tutustuminen oli pikkuhiljaa alkanut synnyttää ideoita ja oivalluksia arjen työssä. Todettiin että osallisuus päiväkodin käytännön työssä on kovin moniselitteinen ja abstrakti asia ymmärtää, mutta kuitenkin toimijat olivat havainneet päivittäin tilanteita, joissa lapsen osallisuutta voidaan lisätä muuttamalla hieman omaa ajattelua ja asennetta. Käytännössä tällaisia lapsen osallisuutta tukevia ”tekoja” olikin ryhdytty ennakkoluulottomasti toteuttamaan. Esimerkkinä ”ex tempore” äänestystilanne, jossa kasvattaja ei käyttänytkaan itse valtaansa metsäretkipaikan valinnassa, vaan lapset saivat äänestää mihin mennään. Vapaan leikin tilanteissa lapsille ryhdyttiin antamaan enemmän valinnanvapautta ja omaehtoisia leikki-ideoita tuettiin mahdollistamalla materiaalin saanti ja tuettiin leikin jatkuvuutta. Toimijat kokivat edelleen olevansa kehittämistyöhön sitoutuneita ja motivoituneita.

2) Toiminnassa olemassa olevia osallisuuden tukemisen muodoiksi koettiin olevan pienryhmät, vapaa leikki, leikinvalintataulu, sadutus, lasten haastattelu ja erilaiset perushoito-, siirtymä- ja odottelutilanteet.

3) Lähtötason arvioinnissa ollutta Shierin osallisuudentaso mallia apuna käyttäen tarkastelimme edellä mainituista tarkemmin leikin ja leikinvalintataulun käyttöä välineenä.

Nykyisessä tilanteessa leikinvalintataulun leikit valitsee kasvattaja, mutta niin että lasten toiveet ja mielenkiinnonkohteet otetaan huomioon ja lapset saavat vaikuttaa leikkeihinsä. Tällöin katsottiin olevamme Shierin osallisuuden mallin tasolla 3, jolloin kasvattajien ammatillinen velvoite lasten näkemysten huomioon ottamisesta käytännön tasolla toteutuu, se on tehty mahdolliseksi sekä lasten mielipiteiden huomioiminen on osa rutiineja.

Sadutus, lasten haastattelut, perushoito-, siirtymä- ja odottelutilanteiden osallisuus olivat sen luonteisia, että ne koettiin hyviksi osallisuutta tukeviksi muodoiksi toiminnassa, jotka haluttiin pitää mukana toiminnassa sellaisinaan, huomioiden kuitenkin ns. ”tokeismi” eli lapsen mielipiteen näennäinen kuuleminen.

4) Toimijat ehdottivat kehitettäväksi kohteiksi leikinvalintataulun. Lisäksi ehdotettiin lasten osallisuuden lisäämistä toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa.

5) Päätettiin lastenkokousten järjestämisestä jokaisen viikon maanantaina, jolloin lapsilla on mahdollisuus ideoida ja suunnitella tulevaa toimintaa sekä arvioida toteutunutta. Lastenkokousten teemana on aluksi koko ryhmän yhteinen projekti, pienryhmissä toteutettava talvimaiseman teko (kumpikin pienryhmä toteuttaa oman). Lapsetideoivat ja suunnittelevat kollaasin ja lopuksi arvioivat toteutusta strukturoidun haastattelun avulla. Arviointihaastattelun tukena käytetään valokuvia, jolloin lapsille muodostuu paremmin kuva omasta osallisuudestaan. Kasvattajien rooli on tukea lapsia ideoinnissa ja suunnittelussa sekä mahdollistaa toteutus hankkimalla tarvittavia materiaaleja ja kannustamalla lapsia ideoiden tuottamisessa. Tavoitteena kasvattajilla on harjoitella suhtautumista omaan asenteeseensa esimerkiksi työn lopputuloksesta ja ”sietää” se, että työn lopputulos saa olla lasten näköinen. Oman roolin ja asenteiden tunnistaminen reflektion kohteena sekä erityisesti lasten sitoutumisen tilan havainnointi.

Leikinvalintataulun osalta niin ikään pyritään tavoittelemaan tasoa neljä, joka eroaa aiemmasta tilanteesta siten, että lasten mielipiteitä leikin valinnan suhteen kuunnellaan ”laajemmalla korvalla”, leikkejä voi luoda ja yhdistellä monipuolisemmin, samalla kuitenkin sitoutetaan lapsia teke-miinsä päätöksiin paremmin ja autetaan heitä oppimaan vastuuntuntoa ja empatiaa. Tämä mahdollistetaan kasvattajatiimissä käymällä aktiivista keskustelua ja havaintojen ja reflektion esiin tuomista sekä kasvattajat sitoutuvat ja tukevat toisiaan lasta osallistavien käytäntöjen luomisessa.

4 Jatkosuunnitelma

Yhteisen projektin toteutus ideoinnin ja suunnittelun osalta aloitetaan käytännössä välittömästi kuluneella viikolla. Projektia jatketaan niin pitkään, kun se on mielekästä ja lapsilla riittää siihen innostusta. Projektin päätyttyä suoritetaan lasten kanssa arviointi.

Leikinvalintataulun käyttö sovitulla tavalla aloitetaan niin ikään välittömästi.

Toimintaa valokuvataan ja dokumentoidaan aktiivisesti. Kehittämistyöstä vastaavana Anne kirjaa havaintoja kehittämispäiväkirjaan sekä toimijat kirjaavat huomioitaan mahdollisuuksien mukaan säännöllisesti toimistossa olevalle taululle.

Anne työstää kehittämistyön produktina syntyvää opasta ja pyytää toimijoiden mielipiteitä oppaan kokoamisvaiheessa.

Kehittämistyön arviointipalaveri suunnitellaan helmikuun puolella.

12.1.2016

Anne-Maria Manninen

Anne-Maria Manninen

Oppaan palautelomake

Liite 7.

14. helmikuuta 2016

Hyvä Roution päiväkodin kasvattaja!

Lapsen osallisuutta käsittelevän kehittämishankkeen lopputuotos: Opas lapsen osallisuuteen, on nyt valmistunut luettavaksesi.

Opas sisältää lapsen osallisuuteen liittyvää tietoperustaa sekä kuvauksen siitä, miten Peukaloisten ryhmä tämän kehittämistyön puitteissa osallisuutta ryhtyi kehittämään.

Toivon että opas antaa sinulle tiedon siemeniä ja vinkkejä, miten voisitte yhdessä omissa ryhmissänne lasten osallisuutta lisätä!

Opinnäytetyön raportointia ja oman ammatillisen kehittymisen arviointia varten pyytäisin sinua Hyvä lukija, täyttämään tämän palautelomakkeen.

1= huono

2= tyydyttävä

3= hyvä

4= erinomainen

Oppaan sisältö:

• ymmärrettävyys	1	2	3	4
• selkeys	1	2	3	4
• ajankohtaisuus	1	2	3	4
• kiinnostavuus	1	2	3	4
• laajuus	1	2	3	4
• merkityksellisyys	1	2	3	4

Oppaan ulkoasu:

• visuaalinen kokonaiskuva	1	2	3	4
• kuvien laatu	1	2	3	4
• siisteys	1	2	3	4

Mielipiteeni oppaasta:

KIITOS PALAUTTEESTASI!

Terveisin ANNE

Toimijoiden itsearviointilomake

Kehittämishankkeen tavoitteena oli lisätä kasvattajien tietoisuutta lapsen osallisuudesta varhaiskasvatuksessa.

1. Koetko omalla kohdallasi tämän tavoitteen täyttyneen? Miten?
2. Millaisia asioita opit ja mitkä seikat ovat mielestäsi tärkeitä lapsen osallisuudessa?
3. Oliko kehittämistyöllämme vaikutusta omaan kasvatustyöskentelyysi? Muuttuiko jokin asia?

Toisena tavoitteena oli yhdessä kehittää osallisuutta lisääviä toimintatapoja. Kehittämisen menetelmiksi valikoituivat leikinvalintataulun muokkaaminen osallisuutta tukevammaksi sekä lasten osallisuuden lisäämistä toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin lastenkokousten avulla.

1. Tukivatko valitsemamme menetelmät mielestäsi lapsen osallisuutta? Miten?
 - a) Leikinvalintataulun osalta: Millä osallisuuden tasolla (Shier 2001) olemme mielestäsi tällä hetkellä. (lähtötilanteessa arvioimme lapsen osallisuuden olevan kolmannella tasolla)
 - b) Lastenkokousten osalta: Millä osallisuuden tasolla lapsen osallisuus mielestäsi toteutuu tällä hetkellä?
2. Miten arvioit tiimin työskentelyä kehittämishankkeen aikana? Mikä toimi hyvin, mikä huonosti?

Toimeksiantajan lausunto

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Toimeksiantajan lausunto opinnäytetyöstä

Toimeksiantaja LOHJAN KAUPUNKI / ROUTION PE
Yhteyshenkilön nimi ja asema EIVA AKIYAMA / LTO
Opiskelijan nimi ANNE-MARIA MANNINEN
Opinnäytetyön nimi LAPSEN OSALLISUUS PÄIVÄKODISSA
- OPAS VARHAISKASVATTAJILLE

1. Opinnäytetyön arvioiminen

Toimeksiantajan edustajana arvioin opinnäytetyön teettäjän kannalta seuraavasti

	Tyydyttävä	Hyvä	Kiitettävä
Tavoitteen saavuttaminen	☐	☐	☒
Hyödynnettävyys toimeksiantajalle	☐	☐	☒
Osaaminen ja johtopäätökset	☐	☐	☒
Tekijän aktiivisuus	☐	☐	☒

Muita huomioita

Erittäin kiinnostava ja ajankohtainen aihe sekä selkeä ja helposti lähestyttävä tuotos.

2. Opinnäytetyön tarkistaminen luottamuksellisten tietojen osalta

Opinnäytetyöraporttiin mahdollisesti sisältyvät toimeksiantajan määrittelemät liike- tai ammattisalaisuudet, jotka on poistettava ennen työn julkaisemista (sivunumero, kappale, virke, lause, sana):

1 4 2016

Päiväys

Anna Manninen

Toimeksiantajan edustajan allekirjoitus

Kiitämme arvioinnistanne. Sitä käytetään apuna työn lopullisen arvosanan määrittelyssä. Arvointinne on tärkeää sekä opinnäytetyön tehneelle opiskelijalle että Turun ammattikorkeakoululle opinnäytetyö-käytännön kehittämiseksi.

Tulosta lomake

LAPSEN OSALLISUUS PÄIVÄ- KODISSA

- Opas varhaiskasvattajille

KEHITTÄMISHANKE ROUTION PÄIVÄKODISSA

Anne-Maria Manninen

2016

Sisällys

<u>Johdanto</u>	3
<u>Mitä lapsen osallisuus on?</u>	4
<u>Osallisuus lapsen oikeutena</u>	5
<u>Osallisuuden tasot</u>	6
<u>Lapsen osallisuus päiväkodissa</u>	8
<u>Kasvattaja osallisuuden mahdollistajana</u>	10
<u>Osallisuuden kehittäminen Peukaloisissa</u>	11
<u>Lähteet</u>	18

Osallisuus on lapsen näkökulman arvostamista !

Johdanto

- ✚ Tämä opas on tuotos Turun ammattikorkeakoulun, sosiaalialan koulutusohjelman (sosionomi amk) opinnäytetyöstä: ”Lapsen osallisuuden tukeminen Peukaloisissa”.
- ✚ Toiminnallinen kehittämishanke toteutettiin Lohjalla, Roution päiväkodissa Peukaloisten ryhmässä ja sen toimijoina olivat Peukaloisten kasvattajatiimi sekä sen 3-6 vuotiaat lapset.
- ✚ Lapsen osallisuutta lisäävän kehittämishankkeen tarkoituksena oli lisätä kasvattajien osallisuustietoisuutta sekä haastaa kasvattajia tarkastelemaan omaa pedagogista näkemystään lapsesta osallisuuteen liittyvien keskeisten käsitteiden kautta. Näiden käsitteiden yhtenäistäminen ryhmässä on perusedellytys lapsen osallisuutta lisäävien toimintatapojen luomisessa. **Osallisuuden kehittäminen on ryhmätyötä!**
- ✚ Oppaan kaksi ensimmäistä lukua pyrkivät avaamaan lapsen osallisuutta käsitteenä sekä perustelemaan osallisuuden kehittämisen ajankohtaisuutta ja merkitystä tämän päivän varhaiskasvatuksessa.
- ✚ Kahdessa seuraavassa luvussa on esitelty kahden osallisuustutkijan; Harry Shier`n ja Leena Turjan kehittelemiä osallisuuden tasoa ja sen moniulotteisuutta kuvaavia malleja. Niiden tarkoituksena on olla apuvälineinä kasvattajille osallisuuden tarkastelussa ryhmässä sekä sen kehittämisessä.
- ✚ Tietoperustaa käsittelevän osion lopuksi avataan vielä kasvattajan roolia osallisuuden kehittämisessä.
- ✚ Lopuksi esitellään toimintakertomuksen muodossa se, miten me Peukaloisissa lapsen osallisuutta päätimme kehittää. Toiminnan lomassa otetuilla valokuvilla koetamme elävöittää tilanteita, jonka toivotaan helpottavan lukijaa siirtämään teoreettista tietoa käytännön tasolle.

Peukaloisten kasvattajat toivottavat innostusta ja iloisia hetkiä lapsen osallisuuden kehittämisen tiellä!

Mitä lapsen osallisuus on?

- ✚ Lapsen osallisuutta päiväkodin arjessa on monisäikeistä ja haastavaakin määritellä. Osallisuus liittyy kaikkeen mitä lapsi on. Se millaisena toimijana kasvattajat lapsen näkevät, voi edistää lapsen osallisuutta tai olla sen esteenä (Virkki, P 2015, 8).
- ✚ Lapsen osallisuuden määritelmän tukipilarina on ”modernin lapsikäsityksen” mukainen näkemys lapsesta aktiivisena toimijana, mikä perustuu konstruktivistiseen ja lapsilähtöiseen pedagogiikkaan (Hujala & Turja 2011, 83).
- ✚ Lapsen osallisuudessa korostetaan yhteisöllisyyttä. Keskeistä on lapsen näkeminen ryhmässä aktiivisena toimijana. Oleellista on lapselle syntynyt tunne siitä, että omalla toiminnalla on merkitystä ja vaikutusta ryhmän toimintaan. (Korppi, M & Latvala, J. 2010, 10.)
- ✚ ”Osallisuus kasvuyhteisössä on enemmän kuin mahdollisuus osallistumiseen” (Marjanen ym. 2013, 78), kuitenkin niin että ”osallistuminen voi silti olla alku syvemmälle osallisuudelle” (Hujala & Turja 2011, 47).
- ✚ ”Osallisuus on lasten mahdollisuutta ilmaista mielipiteitään ja näkemyksiään, vaikuttaa päätöksentekoon ja saada aikaan muutosta. Lasten osallisuus on kaikkien lasten ikään tai kehitystasoon katsomatta, myös kaikkein heikoimmassa asemassa olevien lasten vapaaehtoista ja omaan tahtoon perustuvaa osallistumista kaikissa heitä koskevissa asioissaan” (Pelastakaa lapset ry. 2016.)

Osallisuus (participation): Osallisuus ei tarkoita vain osallistumista, vaan oleellista on se, että yksilöt voivat myös vaikuttaa siihen toimintaan johon osallistuvat.

Osallistuminen (taking part): Osallistuminen on toimintaa, joka voi tapahtua myös muiden ehdoilla. Tällöin henkilö on mukanaolija tilanteessa, joka on toisten suunnittelemaa ja järjestämää.

Osallistaminen (inclusion): Ympäroivien ihmisten järjestämää toimintaa, joka kohdistetaan lapseen.

Osallisuus lapsen oikeutena

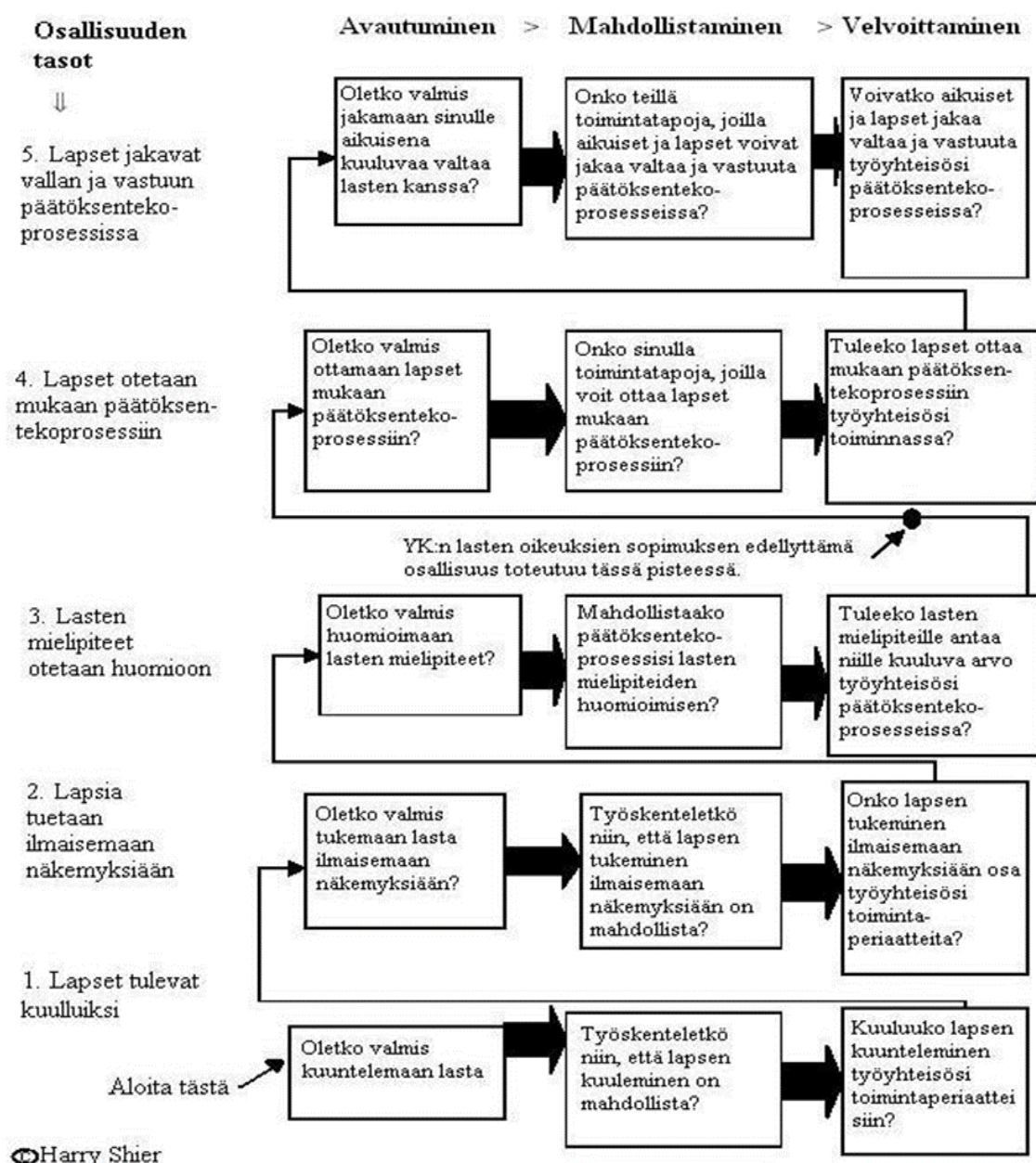
- ✚ Osallisuutta korostavan arvoajattelun lähtökohtana voidaan pitää YK:n Lapsen oikeuksien yleis-sopimusta, joka syntyi v.1989 ja ratifioitiin Suomessa 1991. Sopimuksessa korostetaan lapsen oi-keutta tulla kuulluksi ja osallistua ikätasoaan vastaavalla tavalla itseään koskevista asioista päätet-täessä (artikla 12), oikeutta ilmaista mielipiteensä (artikla 13) ja oikeutta saada erilaisista lähteistä tietoa, joka edesauttaa hänen kehitystään ja hyvinvointiaan (artikla 17). (Lapsen oikeuksien yleis-sopimus 1989).
- ✚ Suomen perustuslaki edellyttää, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Suomen perustuslaki 731/1999, 6§ 3 mom.).
- ✚ Lapsen oikeudet osallisuuteen käsittelevät lapsen identiteetin kehittymistä, autonomiaa, valinnan vapautta ja osallisuutta itseään koskevaan päätöksentekoon, joiden tulisi toteutua lapsen kaikilla elämän alueilla (Venninen ym. 2010, 5.), myös päivähoidossa.
- ✚ Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) korostetaan vahvasti lapsen osallisuuden huomioimista (Virkki 2015, 166). Sen mukaan esiopetuksen tehtävänä on tukea lasten vähitellen kehittyviä osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja. Lisäksi esiopetusta suunnitellaan, toteutetaan ja arvioidaan yhdessä lasten, henkilöstön ja huoltajien kanssa. Tämän vuoksi on tärkeää arvioida ja kehittää esiopetuksen toimintakulttuuria siten, että se tukee lasten vähitellen kehittyviä yhteistyön, yhteisen vastuunkannon ja osallisuuden taitoja. (Opetushallitus 2014, 22-23.)
- ✚ Uusi varhaiskasvatuslaki (2015) niin ikään korostaa lapsen mielipiteen ja toivomusten huomioon-ottamista sekä mahdollisuutta osallistua säännöllisesti varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arvi-ointiin (Varhaiskasvatuslaki 2 a §, 7 b §, 8.5.2015/580.)
- ✚ Kuntalain 27§:n mukaan kuntalaisilla ja palvelun käyttäjillä tulee olla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan (Kuntalaki 27§.) Myös kuntatasolla Lohjalla lapsen ja hänen van-hempiensa osallisuutta varhaiskasvatuspalvelujen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa py-ritään aktiivisesti kehittämään. Kasvatuksen ja opetuksen kehittämisohjelmassa 2011-2018 visioi-daan:

”Yksikön toiminnassa huomioidaan kasvatus ja opetus yhteiskunnalliseen vastuu-seen ja lasten kasvamiseen aktiivisiksi kansalaisiksi. Lohjan kaupungissa on luotu ja vakiinnutettu asianmukaiset lasten ja nuorten osallistumisen ja vaikuttamisen toi-mintatavat osaksi lapsia ja nuoria koskevaa päätöksentekoa”. (Lohjan kaupunki 2011, 20.)

Osallisuuden tasot

Harry Shier (2001) on kehittänyt osallisuuden tasoa kuvaavan mallin, jossa tarkastellaan kasvattajien **valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvollisuuksia** suhteessa lasten osallisuuteen.

Osallisuuden tasomallia voidaan hyödyntää ryhmässä vallitsevan osallisuuden tason selvittämiseen sekä tavoitteiden asettamiseen sille, mihin osallisuutta korostavilla toimintatavoilla ollaan pyrkimässä. (Shier 2006, 16-18.)

Kuvio 1. Shierin osallisuustaso-malli (mukaillen Shier 2001, 111)

Lapsen osallisuuden tasot Shierin mukaan ovat:

1. Lapsia kuunnellaan.
2. Lapsia tuetaan mielipiteen ilmaisussa.
3. Lapsen näkemykset otetaan huomioon.

Shierin mukaan lasten oikeuksien sopimuksen asettamat edellytykset lasten osallisuudelle toteutuvat osallisuuden polun kolmannella askelmalla!

4. Lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin
 5. Lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta päätöksenteossa.
- (Marjanen, P, ym. 2013, 81.)

Jotta lasten osallisuus voisi ryhmässä toteutua, vaaditaan jokaisella polun tasolla lasten kanssa työskenteleviltä aikuisilta ja kasvatusorganisaatiolta samoja sitoutumisen asteita!

Avautuminen: Ensimmäiseksi tarvitaan kykyä avautua eli vastaanottaa uusi ajatus ja ravistella auki vanhoja toimintakulttuuriin kuuluvia rakenteita, olivat ne sitten yksittäisen kasvattajan ajatuksiin perustuvia tai koko organisaation arvoihin perustuvia.

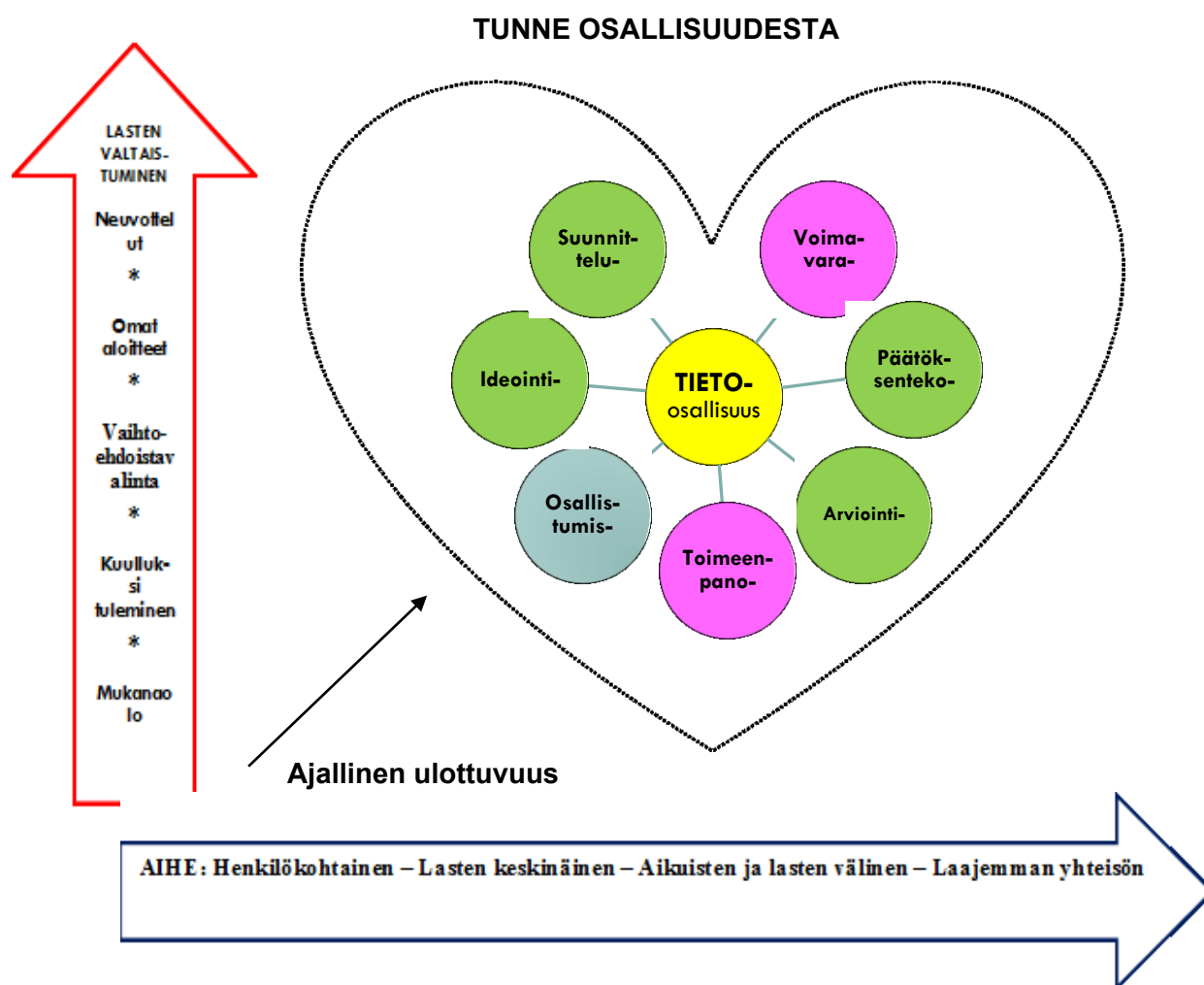
Mahdollistaminen: Ajattelun muutoksen jälkeen kasvattajat ryhtyvät toimiin ja luovat mahdollisuuden osallisuuden muutokselle toimintakulttuurissa. Ts. suunnitellaan käytäntöön tavoiteltu toimintatapa.

Velvoittaminen: Kasvattajat sekä koko kasvatusyhteisö sitoutuvat uuteen toimintamalliin, jolloin lasten osallisuuden tasosta tulee velvoite kasvattajille.

Osallisuuden tasomallin tarkoitus ei ole väkisin pyrkiä korkeimmalle tasolle. Tasojen välillä tulee liikkua lasten kehitystaso ja taidot huomioiden!

Lapsen osallisuus päiväkodissa

Leena Turja on kuvannut osallisuuden moniulotteisuutta ja erilaisia tarkastelukulmia päiväkodin käytännön arjessa käsitellen lasten ja aikuisten välistä **valtasuhdetta**, **osallisuuden aihetta** eli sitä onko kyse yksittäistä lasta vai koko yhteisöä koskevasta tilanteesta, asiasta tai toiminnasta, osallisuuden **ajallista ulottuvuutta** sekä konkreettisista **osallisuuden muodoista**, joista lopulta lapselle syntyy **tunnekokemuksia** omasta osallisuudestaan (Hujala & Turja 2011, 48-52.)

Kuvio 2. Osallisuuden moniulotteisuus varhaiskasvatuksessa (mukaillen Turja 2011, 32).

Lasten valtaistuminen: Pienempien lasten osallisuus voi alkaa mukana ololla ja kuulluksi tulemisella sekä valinnan mahdollisuuksien lisäämisellä kasvattajien antamien vaihtoehtojen välillä. Tavoitellaan tilannetta, jossa lapsia kannustetaan omien aloitteiden esiin tuomiseen ja yhteisiin neuvottelutilanteisiin sekä lasten välillä, että kasvattajien ja lasten välillä.

Osallisuuden aihe: Henkilökohtaisella tasolla voidaan tarkastella sitä, miten paljon lapsi voi olla suunnittelemassa ja päättämässä esimerkiksi hygieniastaan, pukeutumisestaan, ravinnostaan, leikeistään, tavaroistaan tai jopa oppimistavoitteistaan.

Lasten keskinäisellä ulottuvuudella tarkoitetaan lasten keskinäistä vuorovaikutusta sekä lasten mahdollisuutta olla vaikuttamassa yhteisten toimintaympäristöjen rakentamiseen, kuten yhteiset leikit ja leikkipaikat. Edettäessä kohti laajempaa yhteisöä, lapset voivat olla osallisina mm. yhteisten sääntöjen määrittelyssä, tavaroiden hankinnan ja yhteisen toiminnan suunnittelussa sekä lapsille suunnattujen palvelujen suunnittelussa ja arvioinnissa.

Tieto-osallisuus: Tietoisuus omista vaikuttamisen mahdollisuuksistaan on perusedellytys osallisuuden tunteen syntymiselle. Ilman tietoa ympäröivän yhteisön toimintatavoista, säännöistä, käytävissä olevasta materiaalista jne. ei lapsi voi aidosti olla osallisena yhteisönsä toiminnassa. Tähän liittyy myös lapsen tietoisuus omasta osallisuudestaan ja vaikuttamisestaan. Tärkeää on siis lapsen ”osallisuuden näkyväksi tekeminen”. Huomioitavaa on tasavertaisten mahdollisuuksien tarjoaminen osallisuuteen myös vasta ryhmään tulleiden, erityistä tukea tarvitsevien tai S2-lasten kohdalla. Tällöin on tärkeää kehittää erilaisia keinoja lapsen mielipiteen ilmaisun ja kuulemisen apuvälineeksi.

Voimavara- ja toimeenpano-osallisuus: Lapsen pääsy yhteisiin materiaaliin voimavaroihin (esim. päiväkodin tilat ja välineet) edesauttaa lapsen valinnan mahdollisuuksia sekä tietoisuutta niistä suunnitellessaan omaa toimintaansa.

Ideointi-, suunnittelu-, päätöksenteko- ja arviointi-osallisuus: Päiväkotiryhmissä on tärkeää kehittää keinoja, joilla mahdollistetaan lasten osallisuus. Esimerkkinä lastenkokoukset, lapsille suunnatut toiminnan arviointilomakkeet, lasten haastattelut, sadutus tms. narratiiviset toimintatavat, lapsen kasvun kansiot tai lapsille ja vanhemmille suunnatut palautelaatikot.

Ajallinen ulottuvuus: Liittyykö lapsen osallisuus yksittäiseen tilanteeseen tai toimintaan vai onko kyse pidempikestoisesta projektista tai toimintatavasta.

Osallistumis-osallisuus: Myös osallistumisesta kieltäytyminen on yksi osallisuuden muoto. Lapsella tulisi aina olla myös tämä vaihtoehto tiedossa ja aidosti valittavissa (Marjanen ym. 2013, 83).

Keskeistä on, että kasvattajat suhtautuvat lasten esittämiin ajatuksiin ja mielipiteisiin vakavasti. Lapsen kokemukset toiminnassa muodostavat hänelle tunteen osallisuudestaan, yhteenkuuluvuudesta, hyväksytyksi tulemisesta ja vaikuttamisesta yhteisössään!

Kasvattaja osallisuuden mahdollistajana

- + Lapsen osallisuuden mahdollistaminen lähtee kasvattajien **asenteista** lasta ja osallisuutta kohtaan. Lapsen osallisuutta tukevassa toimintakulttuurissa on hyvä määritellä yhdessä; mitä lapsen osallisuudella ja lapsilähtöisyydellä tarkoitetaan, millainen käsitys kasvattajilla on lapsesta toimijana ja millaisia käytäntöjä osallisuuden tukemiseksi ryhmässä voisi toteuttaa. (Hujala & Turja 2011, 53.)
- + Hyvien, osallisuutta lisäävien toimintatapojen luomiseen tarvitaan myös rohkeutta ja uskallusta heittäytyä lapsen maailmaan. Tämän kaltainen ”pedagoginen riskinotto” edellyttää kasvattajilta hyvää itseluottamusta sekä tiimin tukea uusien asioiden kokeilemisessa. (Hujala & Turja 2011, 53.)

Kasvattajien tehtävät lapsen osallisuuden tukemiseksi päiväkodissa:

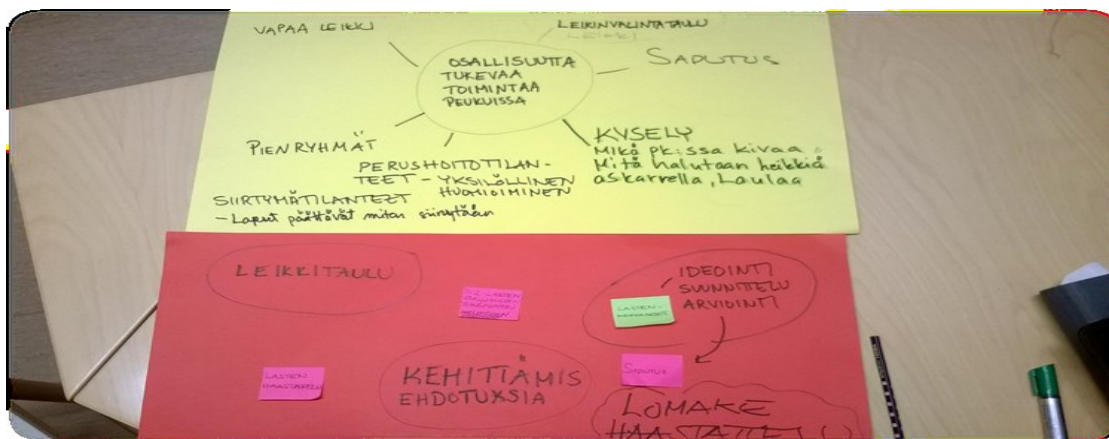
- 1) Kasvattajat luovat ryhmässä olosuhteet ja ilmapiirin osallisuudelle myönteiseksi.
 - 2) Kasvattajien ammattitaitoa on kerätä tietoa lapsesta ja päästä sisälle lapsen maailmaan.
 - 3) Kasvattajilla on kyky hyödyntää lapsilta saatavaa tietoa yhteisen toiminnan pohjaksi.
 - 4) Kasvattajalla on taitoa kehittää osallisuutta tukevia toimintatapoja omassa työssään.
- (Venninen ym. 2010, 62.)

Esteitä osallisuuden toteutumiselle:

- + Kasvattajilla on hyvin erilaiset käsitykset lapsesta toimijana.
- + Lasten osallisuutta pidetään monesti ylimääräisenä, aikaa, resursseja ja henkilökuntaa vaativana asiana.
- + Kasvattajien on vaikea jakaa ”valtaansa” lasten kanssa. Eikä lasta pidetä vielä kykeneväisenä vaikuttamaan omiin asioihinsa.
- + Kasvattajien osallisuus- tietoisuus on vaillinaista. Kasvattajat kuuntelevat lasten mielipiteitä ikään kuin ”muodon vuoksi”, mutta käytännön vaikutusta lasten mielipiteillä ei kuitenkaan ole (tokeismi) (Sauramäki 2015, 8).
- + Kasvattajat saattavat myös ”syyllistyä” ulkokohtaisuuteen, jossa lasten osallisuus on hyvin näennäistä ja rajattua. Toiminnan lähtökohtana on tällöin ennemminkin kasvattajien edut (toiminnan helppous, siisteys, aikataulut yms.). (Sauramäki 2015, 7-8.)

Osallisuuden kehittäminen Peukaloisissa

Osallisuuden kehittämistyö Peukaloisissa aloitettiin pitämällä aloituspalaveri, jonka tavoitteena oli käydä kasvattajatiimin kanssa läpi kehittämistyön vaiheet ja aikataulu sekä selkiyttää kasvattajien roolia ja työnjakoa. Yhteisellä osallisuuteen liittyvällä tietoperustaan tutustumisella ja teoreettisten käsitteiden avaamisella pyrittiin tutustumaan kasvattajien omiin kasvatuskäytäntöihin ja ymmärtämään näiden monimuotoisuutta, sekä aktivoida kasvattajia siirtämään osallisuus-teoriaa käytäntöön. Toiminnassa tarkastelimme olemassa olevia lapsen osallisuutta tukevia työmuotoja ja kirjassimme huomiot yhteiselle alustalle toimiston seinällä olevalle kartongille. Kasvattajat pohtivat myös, millaisin menetelmin voisimme osallisuutta kehittämistyön puitteissa kehittää.

Kasvattajien ajatuksia osallisuuden muodoista ja kehittämisehdotuksista.

Suunnittelupalaverin tarkoituksena oli koota toiminnassa heränneistä ajatuksia ja pohdintoja. Kävimme läpi myös kirjattuja toiminnassa olemassa olevia osallisuuden tukemisen muotoja ja arvioimme niiden laatua osallisuudentaso-mallin (Shier) avulla. Tämän tarkoituksena oli arvioida kehittämistyön lähtötasoa. Toiminnassa jo oleviksi osallisuuden tukemisen muodoiksi kasvattajat kokivat olevan pienryhmät, vapaa leikki ja leikinvalintataulu, sadutus, lasten haastattelut ja erilaiset perushoito-, siirtymä- ja odottelutilanteiden osallisuuden tukeminen.

Tiimin kasvattajat ehdottivat kehitettäväksi kohteiksi:

- **Leikinvalintataulun muokkaamisen osallisuutta tukevammaksi.**
- **Lasten osallisuuden lisäämistä toiminnan suunnitteluun ja arviointiin lastenkokousten avulla.**

LEIKINVALINTATAULU

Leikinvalintataulu ennen:

- Kasvattajat valitsivat leikit taululle.
- Lapset saivat kuitenkin ehdottaa mieluista leikkiä. ”Tahto oli kuitenkin aikuisen taskussa” eli aikuisilla oli valta päättää sopiko leikki ko. tilanteeseen.
- Shierin osallisuudentaso-mallin mukaan arvioimme taulun käytön sijoittuvan tasolle 3 (lasten mielipiteet otetaan huomioon).

Leikinvalintataulu jälkeen:

- Lapsilla on aina mahdollisuus valita itselleen ominainen tapa toimia (askartelu, piirtäminen, liikuminen, pelailu, kirjojen katselu, tutkiminen, leikki).

- Kaikki leikkikuvat ovat laatikossa valittavissa ja myös eri leikkien yhdistely mahdollistettiin.
- Aikuisten rooliin leikin havainnoinnissa ja kannattelussa panostettiin. Aikuisen sensitiivisyydellä ”leikin lukemisessa” huomattiin olevan suuri merkitys. Tuloksena leikkiin paremmin sitoutuneet lapset!
- Shierin (2001) osallisuudentaso-mallin mukaan arvioimme taulun käytön sijoittuvan tasolle 4 (lapset otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin).
- Silloin tällöin on kuitenkin perusteltua käyttää taulua toiminnan ohjauksen välineenä, etenkin toimikauden alkaessa lasten opettellessa taulun käyttöä. Lasten osallisuutta taulun avulla voi lisätä asteittain ryhmän kehityskaaren mukaan.

Esimerkki lasten itsensä kehittelemästä yhteisleikistä. Menossa on koirat ja niiden kasvattajat-leikin, palloleikin ja kotileikin yhdistelmä. Aikuiset kokivat haasteeksi leikin kaoottisuuden ja sen sietämisen, mutta havainnoimalla leikkiä opittiin tavoittamaan leikin olemusta lapsen näkökulmasta käsin.

LASTENKOKOUKSET

- Lastenkokousten tavoitteena oli toimia menetelmänä lasten osallisuuden lisäämiseksi toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa.
- Suunnittelimme lastenkokouksia pidettäväksi säännöllisesti kerran viikossa. Tilanteen mukaan kokousten luonne oli määrä olla joko ideointi- ja suunnittelu-, arviointi-, äänestys- tai neuvotteleva kokous.
- Kokousten aiheena aluksi oli Talvimaisema-projekti, jonka puitteissa pidettiin kaksi ideointi- ja suunnittelukokousta ja arviointikokous. Lisäksi koimme tarpeelliseksi käydä lepohuone- käytänteitä yhdessä lasten kanssa läpi, joten neuvottelevassa kokouksessa lapset olivat osallisina lepohuone-sääntöjen laatimisessa.

- Neuvotteleva lastenkokous pidettiin päiväpiirin yhteydessä, jolloin läsnä olivat kaikki Peukaloisten ryhmän lapset. Ideointi-, suunnittelu- ja arviointikokoukset pidettiin kahdessa pienryhmässä, jotka toteuttivat omat talviset maisemansa.

Ideointi- ja suunnittelukokous

Talvimaisema-projektin aluksi lapsille havainnollistettiin aihetta lukemalla Pingviinien talvisista puuhista kertova kirja. Satuilun jälkeen lapsille kerrottiin projektista ja kannustettiin keksimään asioita, mitä oman pien-

ryhmän talvinen maisema voisi sisältää. Lasten ajatukset kirjattiin tarkasti ylös. Aikuisten roolina oli järjestää tarvittava materiaali.

Lapsille oli aluksi haasteellista ryhtyä työhön, sillä valmista aikuisten määrittelemää mallia ei nyt ollutkaan. Pikkuhiljaa lapset rohkaistuivat työstämään omia näkökulmiaan talvimaiseman asukkaista: syntyi lumiukkoja, maalauksia revontulista, lumihiihtaleita, siilejä, oravia, karhuja, igluja ja jopa lohikäärmeitä.

Aikuisten suurin haaste sietää se, että työ saa olla juuri sellainen, miksi lapsi on sen luonut, eikä pyritä muokkaamaan sitä aikuisen omaa visuaalista silmää hivelevämmäksi.

Toinen suunnittelukokous pidettiin seuraavalla viikolla, jolloin istahdettiin jälleen pienryhmissä maisemien eteen tarkastelemaan aikaan saannoksiamme. Pohdimme yhdessä uusia ideoita, joita ryhdyimme työstämään. Tässä vaiheessa aikuisten rooli oli ohjata ja tukea lasta oman näkemyksensä esiintuomisessa, materiaalin käytössä sekä myös lapsen vastuunkantoa omasta toiminnastaan (jälkien siivoaminen, omasta työstään huolehtiminen jne.).

Arviointikokous

- Arviointikokouksen tarkoituksena oli lasten kanssa tarkastella ja arvioida kahden viikon ajan työstyettä projektia ja sen tuotosta.
- Kokous toteutettiin pienryhmissä. Arvioinnin havainnollistamiseksi tuokion alussa käsinukke-Peppi jutusteli lasten kanssa maisemasta ja Peppi kertoi myös tarinan pohjautuen maisemaan.
- Lapset arvioivat maisemaansa ja sen toteutusta keskustelun avulla, jonka pohjana toimivat keskustelua ohjaavat kysymykset:
 - Miltä talvimaiseman tekeminen tuntui?
 - Oliko mielestäsi jokin vaikeaa/helppoa?
 - Mikä oli mukavaa?
 - Tekisitkö jotain toisin, jos voisit?
- Toinen aikuinen ohjasi keskustelua, toinen kirjasi lasten vastaukset ylös sekä kuvasi tilannetta.
- Kuluvan viikon aikana lapsia myös sadutettiin aiheesta oma talvimaisema.

Omenoiden talvimaisema:

”Oli mukavaa tehdä väreillä”

”Tehdäänpö vielä toinen iso työ, vaikka mitä eläimen sisällä on”

”Oli kiva tehdä jättilinlinna”

”Yhessä tekeminen oli kivointa”

”Tekeminen tuntui kyllä hyvältä”

” Ei ollu vaikeeta. Siivet oli vaikeeta laittaa kiinni. Kimmalleiima oli helppoa”

Mansikoiden talvimaisema:

”Kivaa oli kun sai itse päättää mitä tekee”

”Oli kiva kattoo miten upea siitä tulee”

Neuvotteleva lastenkokous

Neuvottelevan lastenkokouksen taustalla oli tarve kehittää lepohuoneen käytäntöjä. Lepohuoneessa lapset eivät nuku, mutta lepäilevät tovin. Lepohetket olivat kuitenkin äityneet levottomiksi johtuen epäselvistä säännöistä ja aikuisten erilaisista toimintatavoista. Päätettiin siis luoda yhteiset säännöt lasten kanssa:

- Neuvotteleva kokous pidettiin päiväpiirin aikana, jolloin paikalla olivat kaikki ryhmän lapset.
- Kokouksessa käytettiin apuna kuvatukea mahdollistamaan myös S2-lasten osallisuus. (mm. kuvia säännöistä).
- Lasten kanssa käytiin läpi asiat, joita tehdään heti ruokailun päätyttyä (selkeytettiin siirtymätilanteen toimintaa) ja keskusteltiin, miksi toimitaan tietyllä tavalla kussakin tilanteessa.
- Lasten ehdotukset otettiin huomioon ja tehtiin ”huoneen taulu” sovituista säännöistä. Ehdotukset, joita ei voinut hyväksyä kuten: ”jos saan enemmän kuin viisi kirjaa sänkyyni niin rauhoitun paremmin”, perusteltiin lapsille.
- Säännöt otettiin samana päivänä käyttöön. Aikuiset ohjasivat sääntöjen muistamisessa, mutta havaitsimme lasten omalla ”ryhmäkontrollilla” olevan tehokkaampi vaikutus. Jos joku lapsista toimi säännöistä poiketen, todettiin helposti ”ettei tuommoisesta sovittu”.

Äänestyskokous

- Kehittämistyömme aikana emme varsinaista äänestyskokousta vielä pitäneet, vaan harjoittelimme lasten kanssa ”demokratian sääntöjä” levyraadin muodossa, sekä sopivan tilaisuuden tullen, kuten metsäretkellä retkipaikkaa äänestämällä.
- Lapsille opetettiin mitä äänestäminen tarkoittaa ja sitä, miksei oma ehdotus aina toteudu tai voita.
- Levyraadissa lapset äänestivät kappaleita näyttämällä joko hymy- tai surunaama kuvaa.
- Kuvien käyttö osoittautui mielekkääksi tavaksi lasten mielipiteen esille tuomiseksi ja mielipiteen selvittämiseksi myös muussa toiminnassa.

Käsitteitä:

Lapsilähtöinen pedagogiikka: Pedagoginen suuntaus, jossa lapsi nähdään oman elämänsä subjektina, omasta itsestään päättävänä ihmisenä – riippumatta lapsen iästä. Kasvatuksen ja opetuksen kysymyksiä ja tehtäviä tarkastellaan lapsen näkökulmasta käsin. Lapsilähtöisyys on siis:

- ✚ Lapsesta kiinnostumista ja lapsen näkemistä lapsena.
- ✚ Lapsesta ja lapsen kiinnostuksista käsin lähtevää toimintaa.
- ✚ Lapselle tilan antamista: lapsen ilmaisun, olemisen, olennon näkymistä tiloissa ja tekemisessä. (www.medialeikki.fi.)

Konstruktivistinen pedagogiikka: Korostaa oppijan ja ympäristön välistä vuorovaikutusta. Oppijan oma aktiivisuus korostuu, samoin kuin oppijan tutkiva ja kokeileva toiminta. (Hujala & Turja 2011, 19.)

Lapsen toimijuus: Lapsen toimijuuden määrittelyssä korostuu kasvattajan näkemys lapsesta. Onko hän omaan toimintaansa vaikuttava aktiivinen subjekti vai toiminnan kohteena oleva passiivinen objekti ns. aikuisten kasvatuksen kohde (Turja 2011, 24.)

Moderni lapsikäsitys: Korostaa lasten pätevyyttä toimijoina ja tasa-arvoisina yhteiskunnan jäseninä. Lähtökohtana konstruktivistinen ja sosiokulttuurinen oppimisteoria. ”Sosiokulttuurinen oppimisteoria korostaa oppimisen sosiaalista ja kulttuurisidonnaista luonnetta. Oppiessaan yksilö kasvaa osaksi kulttuuria, sen toimintarepertuaaria ja välineistöä. Vastavuoroisesti kulttuuri kehittyy yksilön osallistumisen ja toimijuuden myötä”. (Hujala & Turja 2011, 20.)

LÄHTEET

Hujala, E & Turja, L 2011. Varhaiskasvatuksen käsikirja. PS-kustannus. Jyväskylä.

Korppi, M & Latvala, J 2010. Osallistava vuorovaikutuksen malli lasten osallisuuden mahdollistajana. Kasvatustieteen pro gradu. Jyväskylän yliopisto.

Kuntalaki 365/1995

Lohjan kaupunki 2011. Kasvatuksen ja opetuksen kehittämisohjelma 2011-2018. Viitattu 22.2.2016 http://www.lohja.fi/Liitetiedostot/Sivistys/Kaso_suomi.pdf

Marjanen, P; Marttila, M; Varsa, M 2013. Pienten piirissä – Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. PS-kustannus. Jyväskylä.

Opetushallitus 2015. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:94. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere.

Pelastakaa lapset ry. 2016. Osallisuus. Viitattu 6.1.2016 <http://www.pelastakaalapset.fi/toiminta/vaikuttamistyo/osallisuus/>

Sauramäki, S 2015. Lapsen osallisuus sijaishuollossa – lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja lapsen vuorovaikutustilanteessa. Sosiaalityön pro gradu. Tampereen yliopisto. Viitattu 6.2.2016 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/97229/GRADU-1433151399.pdf?sequence=1>

Shier, H. 2001. Pathways to Participation. Viitattu 31.1.2016 http://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.

Suomen perustuslaki 731/1999

Turja, L. 2011. Lapset osallisina – Kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Viitattu 9.1.2016 <http://ecef.org/wp-content/uploads/2014/03/2011-3-Turja.pdf>

www.Unicef.fi Yk: n yleissopimus lasten oikeuksista. Viitattu 6.1.2016 https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580

Venninen, T.; Leinonen, J.& Ojala, M. 2010. ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi” – Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Työpapereita 2010:3. VKK -Metro. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Viitattu 7.1.2016. http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf

Virkki, P 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Itä-Suomen yliopisto. Viitattu 13.2.2016 http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1735-5/urn_isbn_978-952-61-1735-5.pdf

www.medialeikki.fi. > periaatteet> lapsilähtöisyys. Viitattu 13.2.2016 <http://www.medialeikki.fi/periaatteet/lapsilahtoisuus>